

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

Diplomová práce

Bc. Dominik Voráč

Hoaxy v perspektivě výuky

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedené prameny,
literaturu a elektronické zdroje.

V Olomouci 29. března 2020

.....

Poděkování

Touto cestou bych rád poděkoval Mgr. Michalu Křížovi, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu při vedení diplomové práce.

Obsah

Obsah	4
Úvod.....	7
1 Informace	8
1.1 Proces přenosu informace a jeho vývoj	8
1.2 Problémy informační společnosti.....	10
1.3 Informační společnost jako předpoklad pro šíření hoaxů	12
2 Pravdivé a nepravdivé informace	13
2.1 Informační zdroje	13
2.2 Pravdivé (přesné) informace	13
2.3 Nepravdivé informace	14
2.4 Autoři nepravdivých informací	15
2.4.1 Boti.....	15
2.4.2 Kriminální či teroristické organizace.....	15
2.4.3 Politické organizace	15
2.4.4 Vláda	16
2.4.5 Novináři	16
2.4.6 Konspirátoři	16
2.4.7 Osoby, které profitují z dezinformací	16
2.4.8 Trollové.....	17
3 Typy nepravdivých informací.....	17
3.1 Dezinformace	17
3.1.1 Deep fake	17
3.1.2 Propaganda.....	18
3.1.3 Nepravdivý clickbait.....	18
3.2 Smíšený typ nepravdivých informací.....	19
3.2.1 Jednostranně zaměřené informace	19

3.2.2	Satirické zprávy	19
3.2.3	Konspirační teorie	20
3.3	Misinformace	20
3.3.1	Fámy	20
3.3.2	Urban legends (městské legendy)	21
3.4	Ověřování informací	21
3.4.1	Adresa stránky, název média	21
3.4.2	Obsah zprávy	22
3.4.3	Jak dále ověřovat	23
3.4.4	Koncepce pěti klíčových otázek	24
3.4.5	Koncepce 5 W's a CRAAP test	25
4	Hoaxy	26
4.1	Historie hoaxů	27
4.2	Současnost hoaxů v českém prostředí	29
4.2.1	Druhy hoaxů	29
4.2.2	Poplašné zprávy	30
4.2.3	Zábavné hoaxy, kanadské žertíky	30
4.2.4	Smyšlené petice a výzvy	30
4.2.5	Prosby o pomoc	30
4.2.6	Řetězové dopisy štěstí	31
4.2.7	Pyramidové hry	31
4.2.8	Nigerijské dopisy, scam 419	31
4.3	Boj proti dezinformacím	32
4.3.1	Na úrovni Evropské unie	32
4.3.2	Na úrovni státu	33
4.3.3	Další projekty	34
5	Tematika hoaxů ve vzdělávání	36

5.1	Mediální výchova jako nástroj proti dezinformacím	36
5.2	Výzkumy zaměřující se na mediální gramotnost	37
5.2.1	Výzkumy v České republice	38
5.2.2	Celosvětové výzkumy	38
5.2.3	Kritické myšlení – klíč k úspěchu?	41
6	Praktická část	43
6.1	Úvod do praktické části	43
6.2	Zaměření výukových metod a aktivit	43
6.3	Třířázový model učení	44
7	Jednotlivé pracovní listy a jejich zasazení do výuky	46
7.1	Fakt, nebo názor?	46
7.2	Fact-checking	49
7.3	Zdroje na sociálních sítích	55
7.3.1	Zapojení pracovního listu do výuky	56
7.4	Posouzení sdělení	56
7.5	Další aktivity	61
7.5.1	Projektová výuka	61
7.5.2	Další inspirace do výuky	63
8	Závěr	66
	Seznam použitých zdrojů	68
	Příloha	76

Úvod

Z důvodu rozšíření internetu do většiny domácností světa se v posledních letech stále častěji setkáváme s fenoménem takzvaných hoaxů a fake news. Tento fenomén je známý sice již z historie, ale s rozvojem moderních technologií se stává čím dál větším problémem. Je zajímavé sledovat nejen jejich rozšíření, ale i reagování na ně, a to nejen z kruhů veřejnosti, ale i z těch odborných. Najednou začala být problematika hoaxů a celkově mediální gramotnosti známější a musíme i říct, že snad není oblast vzdělání, která by poslední dobou byla diskutovanější. Tento fenomén byl a stále je natolik dynamický, že nebylo možné na něj ihned zareagovat tak, aby se žáci zvládali v jeho problematice ihned orientovat. Menší pružnost kurikula začali nahrazovat učitelé podpoření několika projekty zaměřujícími se na mediální gramotnost. Ti spolu vytvořili učební materiály a metodiky, které mají žákům v této oblasti pomoci. I přes jejich snahu je před námi velký kus cesty – četné průzkumy ukazují, že úroveň mediální gramotnosti a rozpoznávání hoaxů může být rozhodně vyšší.

Jaké jsou však důvody, kvůli kterým je boj proti dezinformacím tak důležitý? Prvním důvodem může být problém etický – lhaní je považováno společností jako nemorální, a tudíž nežádoucí. Morální stránka věci je ovšem možná tím nejmenším problémem. Mnohem důležitější je především fakt, že dezinformace či misinformace se může negativně podepsat nejen na životě jednotlivce, například při falešných e-mailech, ale hlavně může ovlivnit chod celé společnosti. Jednotlivci, uskupení či rovnou celé vlády mohou využít dezinformace k tomu, aby v rámci propagandy získali vliv nad lidmi, a tím si naklonili jejich přízeň v boji za politickou moc. Dezinformace tak mohou pomoci k tomu, že se celá země ocitne pod vlivem nedemokratických režimů, protože, jak známe i z historie naší země, tyto praktiky jsou jim vlastní. Cílem vzdělávání je tedy vytvořit takovou společnost, která bude kriticky myslet a nepodlehne dezinformačním snahám.

Z výše zmíněných důvodů jsme se rozhodli vytvořit takovou diplomovou práci, která by měla svým teoretickým základem podat ucelený přehled o problematice hoaxů a dezinformací a svou praktickou částí poskytnout učitelům náměty hodin s pracovními listy, a to především pro žáky 2. stupně ZŠ. Diplomová práce by měla sloužit hlavně učitelům, kteří hledají inspiraci, jak žáky seznámit s problematikou hoaxů a fake news.

1 Informace

Informace se staly pojmem, který používáme denně. Vyhledáváme je na internetu, v knihách, snažíme se vyvarovat tomu, abychom věřili dezinformacím a produkujeme je i my sami. Co to ovšem informace jsou? Souček (2009, s. 9) se vyjadřuje k této problematice takto: „*Na jedné straně všichni tomuto pojmu nějak rozumí, nějak jej interpretují a připouští jeho důležitost, na straně druhé jsou způsoby této interpretace velmi rozdílné a obtížně slučitelné.*“

Podobný názor zastávají Bawden a Robinson (2017, s. 101). Ti uvádí přehled několika koncepcí informací. Dle vybraných autorů jsou informace:

- rozkouskované znalosti (Bertie Brookes),
- smysluplná data (Lucano Floridi),
- souhrn dat ve srozumitelné formě vhodné pro komunikování a soužití (John Feather a Paul Sturges),
- sdělované znaky (Claude Shannon),
- stimul mající původ v jednom systému, ovlivňující interpretaci jiným systémem buď ve vztahu druhého systému k prvnímu systému, nebo ve vztahu, který mají oba systémy k dané ekologii (Andrew Madden).

Jednu z nejsrozumitelnějších koncepcí chápání pojmu informace vytvořil Michael Buckland (1991), který rozlišuje tři pohledy:

- Informace jako proces: proces informování za účelem změny toho, co dotyčný ví.
- Informace jako znalost: v procesu je informován pomocí něčeho, na co si nemůžeme sáhnout, jedná se o nehmotnou identitu (zprávy, události).
- Informace jako věc: materializované objekty, na které si můžeme sáhnout, například určité dokumenty.

1.1 Proces přenosu informace a jeho vývoj

Bucklandova koncepce pojetí informace se tedy zaměřuje i na její přenos v komunikaci. Tím, jak probíhá přenos informace v rámci komunikace, se zabývá teorie komunikace. Ta nabízí několik schémat komunikace. Zřejmě jedno z nejznámějších schémat je spojeno s ruským lingvistou Romanem Jakobsonem. Jeho komunikační schéma se skládá ze šesti

důležitých elementů; jsou jimi *mluvčí, sdělení, adresát, kontext, kód a kontakt*. Jakobson (1995, s. 77) jej popisuje následovně: „*Mluvčí (Addresser) posílá sdělení (Message) adresátovi (Addressee). Aby mělo působnost, vyžaduje sdělení nějaký kontext (Context, referent v jiném, poněkud mnohoznačném názvosloví), k němuž poukazuje, vnímatelný adresátem a buď verbální nebo přístupný verbalizaci; dále vyžaduje kód (Code), plně nebo přinejmenším částečně společný mluvčímu a adresátovi (nebo jinými slovy, kódovateli a dekódovateli sdělení); a konečně kontakt (Contact), fyzikální kanál a psychické spojení mezi mluvčím a adresátem, umožňující oběma zahájit komunikaci a setrvat v ní.*“

Zjednodušíme-li schéma a aplikujeme-li jej do reálné situace, můžeme jej vysvětlit následovně: mluvčí používá kód, kterým je určitý jazyk vyjádřený hláskami, jenž se přenáší vzduchem (fyzikální kanál) k adresátovi. V psaném projevu je mluvčím pisatel, který píše písmena a slova pomocí psacího nástroje na papír (fyzikální kanály), a příjemce si poté sdělení přečte.

Technologickým a společenským vývojem se způsoby a formy komunikačního procesu mění. Souček (2009, s. 16) uvádí tři přelomová období, která v komunikaci způsobila největší změny.

Za první přelomové období se považuje vznik písma okolo 4. tisíciletí před n. l. v údolích Eufratu a Tigridu. Díky jeho vzniku mohly být poprvé v historii signálem komunikace písmena místo hlásek a kanálem se stal papír. Vzhledem k tomu, že se už informace nepodávaly jen ústně, mohly být zpracovány a hlavně uchovány, s čímž souvisí vznik prvních knihoven v oblasti mezi řekami Eufrat a Tigris. (Souček 2009, s. 16)

Druhým mezníkem ve vývoji komunikace byl vynález knihtisku, spojovaný s osobou Johanna Gutenberga v polovině 15. století. Stěžejním dokumentem sloužící k šíření informací se nově stala kniha, což mělo za následek šíření vzdělanosti, a to i do nižších vrstev společnosti. „*Tato skutečnost se stala i zásadním podnětem pro změnu čtení, čtení již neznamenovalo předčítání a naslouchání, lidé si začali číst pro sebe, díky čitelnějšímu písmu bylo čtení snazší, mnoho lidí bylo motivováno, aby se naučili číst.*“ (Souček 2009, s. 17)

Třetí období, ve kterém se momentálně nacházíme, započalo rozšířením telegrafie v druhé polovině 19. století, pokračovalo vynálezem prvních počítačů a vrcholí masovým rozšířením internetu až dodnes. Na první pohled je změna komunikace patrná například v tom, že

kanálem komunikace není papír, ale většinou displej elektronického zařízení. Tato změna v sobě zahrnuje také způsob vyhledávání či uchovávání informací. Jde ale především o jejich množství, které se mnohonásobně zvětšilo.

V důsledku výše zmíněného se vžilo pojmenování dnešní společnosti jako společnosti informační. Informační společnost je taková společnost, která je „*založená na integraci informačních a komunikačních technologií do všech oblastí společenského života v takové míře, že zásadně mění společenské vztahy a procesy*“ (Jonák, 2003).

Bawden a Robinson (2017, s. 306-308) uvádějí několik pojetí informační společnosti. Například v ekonomickém pojetí je důkazem informační společnosti fakt, že v roce 2012 tvořilo 70 % HDP u zemí G7 nehmotné statky. Dále ve výčtu zmiňují takzvanou politickou informační společnost, vyznačující se tím, že otázky informací jsou předmětem politických debat a aktivit na různých úrovních, ať už lokální nebo mezinárodní. Sociokulturní pojetí informační společnosti poukazuje na skutečnost, jak informační sítě způsobily změnu chování a reagování v rámci společnosti – například s příchodem sociálních sítí. Dále autor uvádí pracovní informační společnost, což je stav společnosti, ve kterém je více lidí zaměstnáno jako informační pracovníci než jako manuální, či technologickou informační společnost, založenou na rozšíření informačních a komunikačních technologiích.

Tato pojetí nám naznačují, že informace obklopují jedince neustále, a proto můžeme naši společnost opravdu označit za informační. Všeobecně se přechod k informační společnosti považuje za proces pozitivní, má ale i svá úskalí. Největším problémem je především obrovské množství informací, ze kterého plyne změna informačního chování jedince.

1.2 Problémy informační společnosti

Bawden a Robinson (2017, s. 317) se domnívají, že jedním z velkých problémů naší nové, informační společnosti je její celkové přetížení a s ním spojená úzkost. Pojem informační přetížení poprvé zazněl roku 1968 v knize *Organizations and Their Managing* (Gross 1968). Pojem pak získal na značné popularitě díky knize Alvina Tofflera *Šok z budoucnosti* (Toffler 1995).

Co informační přetížení znamená? Speier (1999) poukazuje na to, že informační přetížení se objeví, když množství přijatých informací překročí kapacitu zpracování. Rozhodující (takzvaní *decision makers*) mají omezenou kognitivní kapacitu pro zpracování informací,

a to způsobí pokles v kvalitě rozhodování. Bawden a Robinson (2017, s. 318) shrnují informační přetížení jako stav, kdy existence tolika důležitých a potenciálně důležitých informací se stávají spíše překážkou než pomocí.

Je tento nárůst informací opravdu tak velký? Podíváme-li se na statistiky růstu počtu webových stránek, musíme souhlasit. Dle serveru internetlivestats.com (2019) se v roce 2017 nacházelo na internetu 172 338 726 webových stránek. V roce 2018 bylo těchto webů již 1 630 322 579. Vlivem globalizace se zvýšil počet uživatelů internetu. Zatímco ve zmiňovaném roce 2017 to bylo 1,3 miliardy, v roce 2015 aktivně internet používalo 3,2 miliardy uživatelů.

Dalším problémem, který Bawden a Robinson (2017, s. 318) uvádějí, je informační chudoba a s ní spojená digitální propast, které souvisejí s různou úrovní informačního bohatství jedinců či celých společností. Jedná se o jev, kdy vlivem socioekonomických činitelů nemají určité společnosti lidí takový přístup k informacím, jaký má zbytek světa. Tito činitelé mohou být různí – nedostatek finančních prostředků k placení za informace, život v oblasti, kde není přístup k informacím, nedostatečné vzdělání či život pod vládou cenzury.

S informační propastí souvisí i poslední úskalí této společnosti, o němž se autoři zmiňují, a to vytvoření informační generace. Ukazuje se, že generace takzvaných *Baby boomers* je úplně odlišná od generace novější, generace Y. Mohou za to technologie, které tyto generace používaly; zatímco *Baby boomers* vyrůstali (ve společnosti vinylových desek či papírových knih) na televizi, *mileniánové* (generace Y) si nedokážou svůj život představit bez internetu, mobilních telefonů či herních konzol. Neschopnost adaptace předchozí generace na technologie, které používá generace nová, může způsobit onu informační propast mezi generacemi, projevující se vzájemným nepochopením či konflikty. Na druhou stranu je také nutno říci, že předchozí generace na rozdíl od té novější může mít výhodu v tom, že sice mnohdy neumí používat nové technologie, ale informacemi se zabývá hlouběji a soustavněji. Právě absence schopnosti zabývat se informacemi více do hloubky je vyčítána novějším generacím a je nazývána jako povrchní informační chování.

Bawden a Robinson (2017, s. 320) zmírňují možné katastrofické interpretace propasti mezi generacemi: „*Proti těmto názorům je nutné říci, že mnoho obav je založeno na pouhých historkách a názorech, a ne na dlouhodobém výzkumu. Těch několik důkladných studií, které byly provedeny, neukazují velmi výrazné a stálé generační rozdíly. Přesto informační služby,*

obzvláště ty, které obsluhují přiměřeně homogenní věkové skupiny, musí brát v potaz typické generační postoje a preference. “

1.3 Informační společnost jako předpoklad pro šíření hoaxů

Domníváme se, že informační přetíženost s sebou nese i další úskalí, a to rozšíření hoaxů a fake news. Qiu aj. (2017) ve svém výzkumu *Omezená individuální pozornost a viralita nekvalitních informací* dospěli k závěru, že méně kvalitní informace má nyní stejnou šanci na rozšíření jako informace kvalitnější. Lépe řečeno, hoaxy a fake news mají stejný virální potenciál jako informace, u kterých nechybí zdroje a jsou přesné. Tento fenomén je podle autorů výsledkem menší pozornosti čtenářů a také množství informací, kterému jsme vystaveni. Jinými slovy popsali jev, který nastává při informačním přetížení, tedy že s vyšším počtem informací dojde k poklesu kvality rozhodování (v našem případě například čtenáři věří daným informacím, aniž by si ověřili jejich pravost).

Podstatným faktorem ovlivňujícím rozšiřování hoaxů je informační propast mezi generacemi. Jak již bylo zmíněno, starší generaci dělá potíže přizpůsobení se novým informačním technologiím, a proto je zde vyšší pravděpodobnost, že se v internetovém prostředí bude chovat jinak než generace mladší. Toto chování se pak projevuje i v tom, jak starší uživatelé pracují s informacemi, na něž v internetovém prostředí narazí. Zatímco dříve čtenáři přijímali informace většinou z tištěných zdrojů, dnes si je mohou najít ze zdrojů internetových, které jsou ne vždy pravdivé. To si ale velké procento z nich neuvědomuje. Touto problematikou se zabýval výzkum *Starci na netu* (Kopecký aj. 2017), z něhož vyplývá mimo jiné tento závěr: „...*Je patrné, že s přibývajícím věkem se zvyšuje počet uživatelů, kteří rozšiřují spam, zahrnující jak pravdivé, tak i nepravdivé informace. Např. e-mailové zprávy, které varují před nebezpečím (např. nebezpečím migrace), rozšiřuje 47 % osob starších 65 let a 38 % osob ve věku 55–64 let. To je 3–4krát více, než u osob mladších (ve věku 35–44 let). Podobné údaje získáme, pokud se zaměříme například na zprávy obsahující pravdivé i nepravdivé informace o aktuálním politickém dění – ty šíří starší uživatelé internetu 3–6krát častěji než osoby mladší.*“

2 Pravdivé a nepravdivé informace

2.1 Informační zdroje

V předchozí kapitole jsme zmínili výzkum, jehož závěrem bylo, že hoaxy, tedy informace, které jsou lživé, a tudíž nekvalitní, mají v informační společnosti stejnou šanci na sdílení jako informace kvalitní. Nabízí se otázka, jak poznat kvalitní informace od nekvalitních, vezmeme-li v potaz, že ne vždy můžeme jejich kvalitu hodnotit jen podle pravdivosti či přesnosti. Z hlediska kvality informace rozlišujeme kvalitu inherentní a pragmatickou. Inherentní kvalita informace je dána přesností či správností dat, pragmatická kvalita je dána tím, co uživatel při percepci informace získá (MUNI, s. 6). Hoaxy tedy postrádají inherentní kvalitu a je otázkou, jakou mají hodnotu pragmatickou. V případě, že chce uživatel na internetu potvrdit své vlastní domněnky například hoaxem, musíme říci, že taková informace sice neobsahuje kvalitu inherentní, určité pragmatické hodnoty ovšem dosahuje.

Alexander a Tate (In Eppler a Wittig 2000, s. 94) uvádí základní atributy (kvality) informace:

- Zdroj (authority) – uvedení autora, ověření informací,
- přesnost – absence faktických chyb, důvěryhodnost,
- objektivita – informace je podávána bez subjektivity autora,
- aktuálnost – aktualizace obsahu informace,
- interakce a prezentace – možnost uživatele pohodlně a intuitivně rozumět daným informacím.

2.2 Pravdivé (přesné) informace

Mluvíme-li o dezinformacích, budeme sledovat (kromě objektivity a zdroje) převážně jeden atribut, a to přesnost informace – tedy její pravdivost. Pokud se zabýváme nějakou objektivní pravdou, napadne nás otázka, jak definovat, co je pravdivé. Otázkou pravdivosti se zabývali již antičtí filozofové a postupem času se vyvinulo několik koncepcí pravdy. Vzhledem k tomu, že cílem této práce není zabývat se podrobně filozofickou či absolutní pravdou, omezíme se na konstatování Nutila (2018, s. 20), který pravdu definuje jako „*shodu tvrzení se skutečností*“, a to bez ohledu na názory nebo interpretace.

2.3 Nepravdivé informace

Nepravdivá informace je přesný opak pravdivé informace, není tudíž v souladu se skutečností. Zde je nutno podotknout, že ne každý, kdo šíří nepravdivé informace, musí být nutně považován za lháře. Vybíral (2015, s. 15) uvádí: „*Například tehdy, když jsme sami oklamáni a uvěřili jsme sdělení, jež nám někdo namluvil. Nyní šíříme nepravdivé informace a vůbec netušíme, že neříkáme pravdu. Těžko však říct, že jsme lháři.*“

U nepravdivých informací tedy musíme rozlišovat mezi informacemi lživými a těmi, které jsou sice nepravdivé, ale nevznikly s úmyslem lhát. U různých autorů se z hlediska nepravdivých informací rozlišují pojmy dezinformace a misinformace. Podíváme-li se na definici těchto pojmů, vidíme, že je jejich rozlišení závislé právě na tom, zda je šíření těchto informací vědomé, či nikoliv.

Nutilem (2018, s. 18) je dezinformace definována jako „*lživá, klamná, falešná informace, která má za cíl ovlivnit úsudek a názor jedince, více osob či celé společnosti.*“ Na tom, že dezinformace má za cíl ovlivnit názory těch, kteří ji přijmou, se shodují nejen Vejvodová a Gregor (2018), ale dokonce i zahraniční autoři (Pacepa 2013 a Bittman 1985).

Misinformace má sice s dezinformací společný nepravdivý základ, ale liší se právě tím, že její tvůrce nechce vědomě klamat, a tím ovlivňovat příjemce informace. Definici misinformace uvádí i Ministerstvo vnitra České republiky (2019): „*Misinformace je nesprávná nebo zavádějící informace, která není šířena ani systematicky, ani úmyslně s cílem ovlivnit rozhodování nebo názory těch, kteří ji přijímají.*“

Dezinformace se mohou s misinformacemi často překrývat. Například původní nepravdivá informace, kterou někdo rozšířil v dobrém duchu, že se jedná o pravdu, může být poté dále rozšiřována jinými lidmi vědomě jako lež, a napáchat tak stejné škody jako dezinformace.

Kromě dezinformací a misinformací rozlišujeme ještě další druhy nepravdivých informací. Jejich přehledné rozdělení nabízí Kuchaříková (2019, s. 25–32). Její rozdělení jsme se rozhodli rozšířit o další typy, jakými jsou například nepravdivý clickbait, jednostranně zaměřené informace a satirické zprávy (srov. Zannettou aj. 2019). Lze je navíc rozdělit i podle výše zmíněné intence lhaní do tří skupin. Pomyslnou hranici mezi dezinformacemi a misinformacemi tvoří takzvaný smíšený typ nepravdivých informací, do kterého zahrnujeme jednostranně zaměřené informace, satirické zprávy a konspirační teorie. U jednostranně

zaměřených informací a konspiračních teorií není zřejmé, zda zdroj informace lze schválně, či je zkrátka jen zaujatý a vytváří informace v dobré víře, u satirických zpráv je sice úmysl klamat, ale za účelem pobavení, nikoliv ovlivnění názoru.

2.4 Autoři nepravdivých informací

S rozvojem internetu může nyní nepravdivé informace šířit téměř kdokoli. Zannettou aj. (2019) rozdělili autory nepravdivých informací do následujících kategorií:

2.4.1 Boti

Donedávna platilo, že hoaxy šířili pouze lidé. Technický vývoj však umožnil vytváření programů, tzv. botů. Ti jsou součástí velké botí sítě, která kontroluje a spravuje různé falešné účty. Boti tak dokážou během pár vteřin odeslat velké množství zpráv, e-mailů nebo žádostí o přátelství na sociálních sítích. V tomto případě je tedy šíření dezinformací mnohem rychlejší (Zannettou aj. 2019).

2.4.2 Kriminální či teroristické organizace

Silným hráčem na poli dezinformací jsou organizace kriminálního charakteru, které se tímto způsobem snaží verbovat nové členy. Tyto dezinformace jsou pak publikovány v rámci propagandy a mohou se zaměřit například na osobu, která je považována za nepřítele. Příkladem takovýchto šíření dezinformací jsou propagandistická videa či články nyní již téměř neexistující teroristické organizace Islámský stát, která díky tomu mohla rekrutovat své nové přívržence pocházející z Evropy.

2.4.3 Politické organizace

V rámci politického boje dochází často k napadání, pomlouvání a šíření dezinformací jedné politické strany vůči té druhé. Ty mají za cíl jediné – poškodit reputaci jedné strany, a tím jí způsobit pokles popularity. Server *Manipulatori.cz* si všiml zvýšeného výskytu takto zaměřených dezinformací hlavně před Evropskými volbami v roce 2019. Například facebooková stránka *Volím SPD v eurovolbách* zveřejnila falešný citát předsedy Pirátské strany Ivana Bartoše: „*Stát by měl zakázat topení uhlím v kamnech v barácích. Ať lidé radši topí elektrickou nebo zemním plynem.*“ Nic z toho však Bartoš neřekl (Cemper 2019).

2.4.4 Vláda

Z historického hlediska byly vlády zapojeny do šíření dezinformací z mnoha důvodů. V dnešní době se snaží některé vlády ovlivňovat veřejné mínění hlavně skrze sociální sítě. Mohou šířit falešné informace jednak vůči ostatním zemím, jednak o svých událostech. Jedním z příkladů je rozšíření falešných informací čínskou státní televizí ohledně protestů v Hong Kongu. Čínská státní televize opakovaně tvrdila, že tyto protesty byly vyvolány agenty různých zemí (hlavně americkými) a že počet protestantů není tak velký (Myers a Mozur 2019).

2.4.5 Novináři

Zkreslené či falešné informace mohou podávat i novináři. Tato možnost by se však stávat čistě teoreticky vůbec neměla. Novináři – profesionálové jsou od svého studia na vysoké škole směřováni k tomu, aby ctili etické principy s žurnalistikou spojené. Na vysokých školách je běžné, že se učí samostatný předmět etika žurnalisty¹, redakce médií přijímají etické kodexy, kterými se musí řídit. Navíc jsou vedeni k tomu, aby vždy psali články, u kterých mají jasný zdroj, a je tudíž malá šance, že se jedná o lež. I přesto se mohou dopustit chyby či publikování zkreslených informací v jisté neuvědomované předpojatosti nebo si upravit články tak, aby byly méně pravdivější, ale o to zajímavější, čímž docílí vyšší čtenosti.

2.4.6 Konspirátoři

Konspirátoři šíří své teorie nejen přes e-maily a různé weby, ale jejich nástrojem je například i server Youtube.com. Zde nahrávají videa, zdánlivě vysvětlující různé události s tím, že se jedná o spiknutí. Jedním z nejznámějších celosvětových konspirátorů je Alex Jones, jehož sledovalo na serveru Youtube.com přes dva a půl milionu lidí. V roce 2008 zašly jeho konspirace tak daleko, že se mu stránky Facebook, Youtube i Apple rozhodly zakázat jeho účty a videa smazat (Štenglová 2018).

2.4.7 Osoby, které profitují z dezinformací

Z dezinformací se může stát i velký byznys. Stránky, na které uživatelé chodí s tím, že si chtějí přečíst danou zprávu, totiž ve velké míře obsahují reklamy, za které dostává majitel

¹ Například Etika a právo žurnalistiky na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity: <https://is.muni.cz/predmet/fss/jaro2020/ZURb1109>

webu peníze. Typické jsou pro tyto weby clickbaity, které ještě více lákají na proklik na stránku.

2.4.8 Trollové

Specifickou skupinou jsou takzvaní trollové. Původní označení troll je v internetovém prostředí chápáno jako uživatel, který přispívá do internetových diskuzí takovými příspěvky, které provokují, urážejí či jsou naprosto irelevantní. Tyto příspěvky se snaží buď o provokaci a následnou emocionální reakci, nebo o odvedení diskuze od probíraného tématu. Takovými trolly byli ještě nedávno uživatelé, kteří tyto aktivity dělali pro svoje vlastní potěšení či z nudy. S výskytem hybridních aktivit na internetu se ale v poslední době mluví spíše o trollech, kteří na sociální síti či přes řetězové e-maily posílají takové příspěvky, které jsou dezinformační, a slouží tak jako nástroj propagandy určité ideologie. V souvislosti s trolly se začal čím dál více objevovat pojem trollí farmy. Jak trollí farmy fungují, popsaly například novinářky Ljudmila Savčuková či Jessika Aro. Podle Savčukové vypadá zcela běžná směna trolla tak, že dostane seznam deseti témat, o kterých musí napsat příspěvky na sociálních sítích, například na Twitteru. Jedná se buď o oslavné příspěvky určitých politiků či vlád, nebo naopak o příspěvky, které očerňují politické oponenty (Jakšicová 2019).

3 Typy nepravdivých informací

Níže uvádíme naše dělení nepravdivých informací podle intence autora. Musíme však ještě jednou zdůraznit, že z dezinformace se může stát snadno misinformace a naopak, proto se v rámci šíření mohou některé typy překrývat. Hoaxy a fake news, které patří do dezinformací, uvádíme v samostatné kapitole. Jak již bylo zmíněno, vycházíme ze srovnání dělení podle Kuchaříkové (2019) a Zannettou aj. (2019).

3.1 Dezinformace

3.1.1 Deep fake

Dosud nejnovějším dezinformačním nástrojem se zdá být fenomén deep fake. Jedná se o takovou úpravu videa, kdy dojde ke změně mimiky určité osoby, například slavné osobnosti či politika, doprovázenou falešnou zvukovou stopou. Díky tomu mohou jejich tvůrci vkládat komukoliv do úst věty, které dotyčný nikdy neřekl. Deep fake vznikl díky neustále se zlepšujícím počítačovým programům, které začaly využívat techniku

automatického učení. Je více než pravděpodobné, že v budoucnosti dojde ještě k vylepšení videomontáží, což bude mít za následek to, že už nebudeme moci věřit ani tomu, co vidíme na vlastní oči² (Kopecký 2019).

3.1.2 Propaganda

Propaganda má za úkol „*působit na publikum a úmyslně formovat jeho myšlenky, postoje a chování s cílem dosáhnout reakce v souladu s úmyslem a potřebami propagandisty*“ (Gregor, Vejvodová 2018, s. 14). Využívá takové psychologické nástroje, které nejsou na první pohled patrné. Nutil (2018, s. 157) uvádí za typický příklad propagandy takzvanou dehumanizaci neboli odlidštění: „*V nechvalně proslulém filmu Věčný Žid (Der ewige Jude) můžeme vidět scénu, v níž se v rychlém sledu střídají záběry krysích hejn a pečlivě vybraných židovských migrantů – zpustlých, otrhaných a špinavých, šklebících se na kameru. Tu doprovází komentář: Bez ohledu na to, kde se krysy objeví, přinášejí zemi zkázu a nemoci...*“

Známa je typologie propagandy na bílou, černou a šedou. Zatímco bílá propaganda využívá pravdivé a objektivní informace k mobilizaci či propagaci hnutí či aktivity, černá propaganda se opírá o polopravdy, dezinformace a skandály, které mají vyvolat emoční reakci vůči protivníkovi. Mezi těmito protipóly stojí propaganda šedá, která využívá argumenty na pravdivém základě, ale nemusí uvádět nutně zdroj informací či autora daných článků. (Nutil 2018, s. 160)

Hlavně z důvodu existence černé propagandy zařazujeme propagandistické techniky mezi ty dezinformační, i když připouštíme, že bílá propaganda obsahuje informace pravdivé.

3.1.3 Nepravdivý clickbait

Clickbait je poutavý internetový odkaz, jenž obsahuje značně provokativní informaci vzbuzující ve čtenáři zvědavost, čímž upoutá jeho pozornost. Clickbaity svou zkratkovitostí a důrazem na vytvoření senzací mohou obsahovat jednak pravdivé senzační informace, jednak však takové, které jsou polopravdivé, vytržené z kontextu či zcela nepravdivé. Titulek je zároveň hypertextovým odkazem, u něhož autor doufá, že na něj čtenář klikne. Každý návštěvník stránky totiž představuje určitý zisk, který autorům plyne z reklam.

² Velice věrohodné deep fake video vytvořili dokonce i čeští autoři: https://www.youtube.com/watch?v=u552BFw_eZ0

Clickbait sám o sobě dezinformací být nemusí, ale takový clickbait, který nekoresponduje s článkem nebo je v něm zahrnuta očividná lež, je informací nepravdivou, navíc její autor jej vytvořil za účelem zisku. Z tohoto důvodu zařazujeme nepravdivý clickbait mezi dezinformace.

3.2 Smíšený typ nepravdivých informací

3.2.1 Jednostranně zaměřené informace

Jedním ze základních požadavků žurnalistiky je podávání objektivních informací. Aby byly zpravodajské články co nejobektivnější, je v mnoha redakcích systém kontroly editory či šéfredaktory. I přesto se může stát, že je daná redakce nařčena z jednostrannosti a vymezování se například vůči různým politickým subjektům. Jednostranně zaměřené články vznikají u novinářů většinou neúmyslně a mohou být důsledkem neuvědomovaného světonázoru či preferencí autora.

Ve větší míře je subjektivita zastoupena v mediálním prostoru, kde není žádná vyšší kontrola a s ní spojené sankce, například na sociálních sítích. Zde dochází k vědomému tvoření zaujatých příspěvků. Zannettou aj. (2019) nazývají tyto příspěvky jako takzvané *hyperpartisan news* a uvádějí, že jsou extrémně zaujaté vůči určité osobě, politické straně či události.

Příkladem (nejen) jednostranně zaměřených informací byly noviny s názvem *Na vlastní oči*, které zřetelně podporovaly názory politické strany SPD Tomia Okamury a obsahovaly řadu manipulací a dezinformací, což bylo dokázáno reportéry Seznam zpráv (Burýšek, Černá 2019).

3.2.2 Satirické zprávy

Dalším typem smíšených nepravdivých informací jsou satirické zprávy. Ty obsahují nepravdivé informace, které se však ani netváří, že by pravdivé byly. Například zpravodajské weby na svých úvodních stránkách často uvádí, že se jedná o satiru, a že tedy žádný z jejich článků není pravdivý. Intence autorů není ovlivňovat názor čtenářů, ale spíše je pobavit. Jedním z nejznámějších českých satirických webů je AZ247.cz. Titulky z této webové stránky vyznívají většinou humorně: „*Na Liberecku uschla první žena, kterou dnes nikdo nevyšlehal*“ či „*EU zakázala na vysoké škole života výuku mateřské, ale určitě né dovolené*“ (AZ247 2019).

3.2.3 Konspirační teorie

Konspirační teorie můžeme jednoduše vysvětlit jako informace či příběhy o konspiraci. *Slovník cizích slov* (2019) překládá toto slovo jako spiknutí či tajná dohoda. Konspirační teorie nám podsouvají, že různé události se nedějí náhodou, ale mají základ právě ve spiknutí, většinou světových elit či jiných lidí „za oponou“. Důležité je, že tyto informace nejsou podloženy žádnými věrohodnými zdroji a spíše cílí na přirozenou touhu po tajemnu. Jednou z nejrozšířenějších konspiračních teorií je fenomén chemtrails. Podle této teorie zanechávají letadla stopy, které jsou podobné stopám kondenzačním, s tím rozdílem, že obsahují různé druhy chemikálií ohrožující lidské zdraví.

Mnoho konspiračních teorií se objevilo po teroristickém útoku 11. září 2001. Podle konspirátorů totiž nechala vláda USA dvě věže Světového obchodního centra v New Yorku zdemolovat cíleně, například proto, aby mohla zpřísnit zákony týkající se lidského soukromí. Následující ukázka ze serveru Protiproud.cz (2013) jasně dokumentuje rétoriku konspiračních webů: *„Je zbytečné znovu a znovu vysvětlovat, že mediální pohádka o překvapených tajných službách USA, které čelí útoku islámského terorismu, jsou pouhou mediální fikcí. Dnes již je dávno nad slunce jasné, že v případě útoku z 11. září 2001 jsme svědky obřího podvodu, kterým mocné světové elity a jejich mediální impéria již dvanáctý rok ohlupují své občany.“*

Je otázkou, zdali tyto teorie vytvářejí její autoři cíleně, například proto, aby získali popularitu či vydělali na reklamách na svých stránkách, nebo jim opravdu věří. Z tohoto důvodu je zařazujeme mezi smíšený typ nepravdivých informací.

3.3 Misinformace

3.3.1 Fámy

Informaci, jejíž pravdivost není jasná či potvrzena, nazýváme fámou. Fáma vzniká jako výsledek verbální komunikace ve společnosti, kde dochází k sociálním interakcím. Její charakteristickou vlastností je díky tomu skutečnost, že se šíří ústně. Výsledkem je objektivní informace, která může být ověřitelná, ale ke které jsou připojeny subjektivní informace, jako jsou hodnocení, předsudky, emoční soudy či sebenaplnující proroctví (Reifová 2004, s. 62–63). Je také otázkou, jaký by měl mít autor fámy prospěch z toho, že něco takového vymyslí. Ve většině případů jsou fámy opravdu jen něco, co si autor nevědomě, nepřesně domyslí při určité situaci.

Jednu z relativně novějších fám zaznamenal při svém terénním výzkumu po Nymbursku Vančura (2018): „*Někdy v sedmdesátých letech měl spadnout nějaký zaměstnanec zdejšího pivovaru do jedné z těch kádí, kde se to pivo vaří. Chlap se nemohl dostat ven, utopil se, a co bylo ještě horší, že se tam rovnou i uvařil. Úplně nejhorší na tom bylo to, že se na to nepřišlo hned, protože ten chlap, teda to, co z něj zbylo, tam leželo na dně. Zjistilo se to, až když tu várku celou odlili do sudů, teprve potom ho našli vespod. Chystali se to oznámit veřejnosti, ale ty sudy už byly stejně rozvezený do všech hospod v okolí, lidi to pivo už dávno měli v sobě, tak si řekli, že si nebudou dělat špatnou reklamu, protože by to pro ně taky asi znamenalo konec. Takže to zamlčeli, kádě vyčistili a pokračují klidně dál.*“

3.3.2 Urban legends (městské legendy)

Jako typ fámy se často uvádí takzvané městské legendy. Ty se vyznačují primárně ústním šířením a od typických fám se liší tím, že jsou do nich zakomponovány výrobky z moderní doby (můžeme říct také moderní kultury), a to v městském prostředí. Rozlišení městských legend od fám souvisí také s revolucí v etnografii, kdy se badatelé začali poprvé zajímat o to, co si lidé říkají v různých klubech či hospodách (Janeček 2018). Městské legendy jsou zajímavé také z toho důvodu, že se díky své aktuálnosti (na rozdíl od klasických fám) kromě ústního podání začínají šířit i pomocí internetu a jsou pak označovány za poplašné zprávy.

3.4 Ověřování informací

Chce-li internetový uživatel rozpoznat pravdivé informace od těch nepravdivých, musí mít základní schopnost kritického myšlení a také znát principy ověřování si informací. Jedny z prvních a také nejznámějších česky psaných tipů, jak si ověřit informace na internetu, publikoval Nutil (2016). Jeho rady se rozšířily napříč různými internetovými servery, rozšířenou verzi pak vytvořil například Kopecký (2018). Tyto rady jsme doplnili o pohledy zahraničních autorů (Waugh 2019, Nagler) a níže je uvádíme v uceleném textu.

3.4.1 Adresa stránky, název média

Jedním z prvních znaků, že se nejedná o seriózní zdroj informací, může být samotný název webové stránky. Především zahraniční weby někdy zneužívají toho, že názvy stránek si mohou být podobné, a zaregistrují si podobnou doménu jako seriózní média. Z minulosti je znám případ domény abcnews.com.co, která svým designem i logem věrně kopírovala známou americkou společnost abcnews.go.com zaměřující se na televizní žurnalistiku (Murtha 2016).

Stránky mohou používat pro své zviditelnění také název, který může čtenáře zmást, a ti si tak mohou myslet, že je dané médium jednak seriózní, jednak spojené s určitou oficiální organizací. Z českého prostředí je známý spor o název zpravodajského serveru Parlamentní listy (fungujícím dodnes), který mohl některé čtenáře mást v tom smyslu, že se jedná o jakési médium Parlamentu České republiky. V roce 2012 dokonce vydala Kancelář Poslanecké sněmovny České republiky prohlášení, že se od tohoto internetového serveru distancuje (Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky 2012).

3.4.2 Obsah zprávy

První, co čtenáře zaujme, je titulek zprávy. Již byla zmínka o takzvaných clickbaitech, které mají za úkol nalákat čtenáře. Pokud titulek nekoresponduje s obsahem, jedná se o znak nedůvěryhodnosti média a čtenář by měl být na pozoru, co se týče věrohodnosti článku. Pro důvěryhodná média je také typické to, že vyprodukované texty ověřují nejen co se týče faktické správnosti, ale také z hlediska gramatiky a stylistiky. V momentě, kdy se v textu objevují gramatické chyby, by měl čtenář zpozornět a o to více si informace z článku ověřit. Pro různé neprofesionální žurnalistické stránky je také typické to, že ať už v obsahu, nebo v titulku používají velké množství interpunkčních znamének, především vykřičníků či otazníků. Používání vykřičníků může být také znakem jakési bulvarizace média. Například při analýze novinových titulků (Voráč 2017) bylo zjištěno, že novinové titulky u deníku Blesk, který je považován za bulvární médium, obsahují daleko více interpunkčních znamének (jmenovitě vykřičníků) než novinové titulky u zpravodajských Deníků či webového serveru Novinky.cz. Záměr je jasný – působit na emoce a tím zvýšit čtenost.

Nejdůležitější je však faktický obsah článku či zprávy. Zdá-li se nám jistá zpráva senzační, není třeba ji kategoricky odmítnout, je ovšem důležité ji ověřit o to více ve smyslu hesla *mimořádná tvrzení potřebují mimořádné důkazy*. Je také nutné si dávat pozor na spoléhání se na takzvaný selský rozum. Ten může být jednak falešným argumentem při různých debatách, jednak se na něj můžeme spoléhat při vlastním hodnocení čtené informace. Kopecký (2018) píše: „*Selský rozum má sklon ke zjednodušování, schematismu, dogmatismu, protože nebývá podložen kritickým myšlením, naprosto pak selhává při hodnocení věcí/jeví, se kterými nemáme každodenní přímou zkušenost.*“

Kvalitní žurnalistika se opírá především o kvalitní citace. V rámci seriózní zpravodajské žurnalistiky je nepřipustné, aby autor své názory zaměňoval za objektivní informace.

Zpravodajský článek by tedy měl obsahovat přinejmenším jednu citaci o události, ve většině případů jsou však nezbytné citace minimálně dvě. Velmi často novinář píše o případu nejméně dvou zainteresovaných stran, a proto je z důvodu objektivity nutné dát těmto dvěma stranám prostor. Zprávy, které jsou bez citací, nemůžeme považovat (až na výjimky, např. reportáž podpořena dalšími důkazy) za věrohodné informace, protože to jsou právě citace zainteresovaných lidí, které nám potvrzují, že se daná situace uskutečnila tak, jak tvrdí novinář. Pokud obsahuje článek domněnky, tak jen v rámci citací určitých stran, kterým dává žurnalista prostor na vyjádření. Velmi časté jsou také vyjádření odborníků na danou problematiku. Pokud je čtenář skeptický k těmto vyjádřením, může si na internetu najít informace o tomto odborníkovi, aby věděl, jestli například není zainteresovaný v určité události či zda je opravdu takovým odborníkem, za jakého se vydává.

3.4.3 Jak dále ověřovat

Po přečtení celé zprávy, která se nám jeví jako podezřelá, si můžeme při jejím ověřování zkusit najít na internetovém vyhledávači podobné zprávy, ale z jiných zdrojů. Pokud se na daných informacích shoduje více médií, je nepravděpodobné, že by se jednalo o dezinformaci. Stejně tak je nutné se podívat na datum vytvoření článku. Zpravodajské weby zpravidla uvádějí datum napsání článku hned pod titulkem nebo na jeho konci. V případě, že datum vytvoření chybí, může se jednat o znovupoužitý hoax a je nutno jej znovu pomocí webového vyhledávače znovu prověřit.

Pokud se jedná o podezřelou fotografii, může si čtenář danou fotografii ověřit díky reverznímu vyhledávání ve vyhledávači Google. V tomto případě stačí na serveru Google.com v sekci vyhledávání obrázků „přetáhnout“ podezřelou fotografii a vyhledávač sám najde obdobně vizuální objekty.

K posouzení důvěryhodnosti může pomoci také údaj, jenž je uveden na úplném konci či začátku článku: autor článku. Daný článek či zpráva je něco jako výtvar jeho autora, který stvrdí svým podpisem, což dokazuje, že jej chce prezentovat veřejně a přebírá za něj zodpovědnost. Články, které nemají uvedeného autora, či je autor uveden pod pseudonymem, jsou tedy krajně podezřelé. V případě šíření poplašné zprávy může být totiž autor uvedený pod pseudonymem konfrontován či trestně stíhán jen velice těžko.

3.4.4 Koncepce pěti klíčových otázek

Výše zmíněná doporučení na ověřování informací jsou shrnuta do metodické koncepce pěti klíčových otázek vytvořené organizací Člověk v tísni v rámci projektu Jeden svět na školách. Těmito otázkami jsou: *Kdo*, *Co?*, *Komu?*, *Jak?*, *Proč?* (Jeden svět na školách 2018).

Kdo?

Klíčová otázka Kdo? Se skládá ze tří dalších podotázek:

- Kdo je autorem nebo tvůrcem sdělení?
- Jaké informace lze o autorovi nebo tvůrci sdělení dohledat?
- Kdo má kontrolu nad vznikem a šířením sdělení?

Autoři koncepce operují s tezí, že když příjemce informace ví, kdo je autorem článku, může si uvědomit, s jakými intencemi dané mediální sdělení vytvořil, dokáže si jej dosadit do širšího kontextu a pochopí, proč vzniklo.

Co?

- Jaké názory či hodnoty jsou ve sdělení přítomny?
- Jsou ve sdělení uvedené zdroje a jak se dají obsažené informace ověřit?
- Jaké informace či vyjádření nejsou ve sdělení zahrnuty?
- Co je obsahem sdělení?

Podle autorů by mělo sdělení naznačovat, co říká – zdali se jedná o podložená či nepodložená fakta, nebo jen názory. Je také důležité, co neříká – zdali autor něco zamlčuje nebo skrývá.

Komu?

- Jaké cílové skupině je sdělení určeno?
- Jakým způsobem se sdělení k příjemcům dostává a jak se případně dále šíří?
- Jak může sdělení ovlivnit názory, postoje a chování příjemců?

Každé mediální sdělení je určeno jiné skupině lidí – podle toho autor upravuje své sdělení tak, aby se jí přizpůsobil. Podle autorů je důležité si uvědomit, že totéž sdělení může být interpretováno odlišně právě podle toho, kdo informaci přijímá.

Jak?

- Jak se sdělení snaží upoutat pozornost?

- Jaký je jazyk a audiovizuální forma sdělení a proč?
- Jaké emoce může sdělení v příjemcích vyvolat a proč?

Důležitá je také forma sdělení – opět je důležité, aby si příjemci sdělení uvědomili, jakými prvky se je snaží tvůrce informace oslovit, zdali například působí na emoce nebo nižší pudy.

Proč?

- Proč bylo sdělení vytvořeno?
- Kdo má ze sdělení prospěch či užitek?

K vytvoření určitého sdělení existuje vždy nějaký důvod či motivace: Chce sdělení vystrašit? Pobavit? Něco propagovat? Pokud příjemce informace dokáže rozpoznat, jaké intence autor má, je méně pravděpodobné, že bude zmanipulován.

3.4.5 Koncepce 5 W's a CRAAP test

Koncepce pěti klíčových otázek v podstatě vychází z anglické koncepce 5 W's, která se používá nejen pro ověřování informací, ale například i pro shromažďování informací či řešení problémů. Koncepce se skládá z otázek:

- Who: Kdo daný článek napsal?
- What: Co je cíl sdělení
- When: Kdy byl článek publikován?
- Where: Odkud (z jakého zdroje) je daný článek?
- Why: Proč je daný článek (ne)důvěryhodný?

Koncepce 5 W's může být použita v rámci mezipředmětových vztahů například v hodině anglického jazyka, její výhodou je i to, že je lépe zapamatovatelná. V podstatě se také jedná o jinou verzi takzvaného Craap testu, který se zaměřuje na důvěryhodnost, účel, aktuálnost, zdroj (autoritu) a přesnost (pravdivost) sdělení. (Libguides 2020)

4 Hoaxy

Anglické slovo hoax definuje cambridgeský online slovník (2018) jako „*záměr někoho oklamat, například když řekneme policii, že je bomba tam, kde není*“. Dalším významem může být jednoduše slovo *lest* či *podvod*. Americký online slovník Merriam-Webster (2018) označuje slovo hoax jako „*čin, který vede k oklamání či k podvedení*“. V tomto slovníku se můžeme také dočíst, že toto slovo vzniklo pravděpodobně zkrácením slova hocus (v češtině můžeme slovo hocus přeložit také jako klamat) a že jeho první známé použití pochází přibližně z roku 1796.

V českém prostředí se slovo hoax objevilo teprve nedávno, a to hlavně díky prvním výskytům poplašných zpráv na internetu. Důkazem tohoto tvrzení může být definice internetového Slovníku současné češtiny od společnosti Lingea: „*poplašná nebo podvodná zpráva šířena prostřednictvím e-mailu, např. o neexistujícím počítačovém viru, s prosbou o pomoc a podobně.*“

Se stále častějším výskytem dezinformací a hoaxů na internetu se vznikají i první publikace na toto téma. V českém prostředí jsou nejznámějšími *Nejlepší kniha o fake news!!!* (Gregor, Vejvodová 2018) a *Lži, média a příliš rychlý mozek* (Nutil 2018). Tyto publikace rovněž přináší neslovníkové definice hoaxů:

- „*Hoax je ve zkratce záměrně vytvořený podvod vydávající se za pravdu. V širším významu může zahrnovat i falešnou zprávu, fámu, mystifikaci, novinářskou kachnu, poplašnou zprávu nebo také žert.*“ (Nutil 2018, s. 136–137)
- „*Běžným jevem na internetu jsou poplašné a často zbytečné řetězové zprávy, tzv. hoaxy. Řítí se bleskovou rychlostí po sociálních sítích či v e-mailech, a přestože existuje mnoho druhů hoaxů, mají společný jeden znak – nabádají k dalšímu rozeslání a sdílení.*“ (Gregor, Vejvodová 2018)

Na základě zmíněného můžeme vyjmenovat základní znaky hoaxů:

1. Jedná se o takzvané dezinformace, tedy záměrně vytvořené falešné zprávy,
2. v širším významu se jedná o všechny podvodné informace (nejen na internetu),

3. v novějším pojetí se jedná spíše o novinové články, e-maily či příspěvky na sociálních sítích,
4. často svým obsahem nabádají k dalšímu šíření, a to jak explicitně („*sdílejte to dál!!*“), nebo implicitně (klade důraz na emoce, například na strach).

S hoaxy úzce souvisí pojem *fake news*. Jestliže hoax má v angličtině více než dvoustoletou tradici, fake news je záležitostí především 21. století. Cambridgeský slovník (2018) je definuje jako „*falešné příběhy či reportáže, které se šíří pomocí internetu či ostatních médií. Jsou vytvořeny k tomu, aby ovlivnily politické názory, popřípadě jako vtipy*“. O vzestupu tohoto slovního spojení svědčí i fakt, že jeden z nejpoužívanějších online slovníků Collins Dictionary vyhlásil fake news jako slovo roku 2017. Používání tohoto spojení se mezi roky 2016 a 2017 zvýšilo o 365 %. Spojení fake news se dokonce objevilo v tištěné verzi slovníku pro rok 2018.

Termíny hoax a fake news si jsou tedy významově podobné. Gregor a Vejvodová (2018, s. 8) uvádějí, že fake news je chytlavé sousloví a jedná se vlastně o jiné pojmenování pro dezinformaci. Vzhledem ke své daleko delší historii je hoax spojován s šířením dezinformací i přes e-maily, novější pojem fake news je i díky Donaldu Trumpovi (viz dále) spíše spojován s médii a sociálními sítěmi. Můžeme tedy říct, že fake news se e-mailem nešíří.

4.1 Historie hoaxů

Považujeme-li hoaxy za klamavé zprávy, které se dříve šířily ústně, nemůžeme s přesnou jistotou říct, kdy vznikly. Můžeme přemýšlet nad tím, že tu mohly být už při prvních známkách lidské komunikace, ale pro tuto hypotézu nemáme důkazy. První doložené hoaxy tak máme až s prvními písemnými záznamy. Jeden z prvních prokazatelných hoaxů si můžeme přecíst v Heródotově Historii (in Holland 2017), ve které autor popisoval mimo jiné i průběh druhé řecko-perské války, jež probíhala mezi roky 479 až 480 před naším letopočtem. Tehdy řecký vojevůdce Themistoklés zvítězil tak, že poslal po zvědovi Peršanům informace o údajném úprku řeckých lodí. Xerxés se na základě této informace rozhodl, že perské lodě připlují do úzké úžiny mezi ostrovem Salamis a pevninou. Daleko obratnější řecké lodě zde však i přes převahu Peršanů zvítězily.

Hoaxy se nevyhnuly ani české historii. Nutil (2017) se zmiňuje například o hoaxu týkajícím se smrti mladého Ladislava Pohrobka. Ten po příjezdu do Prahy náhle onemocněl a po třech dnech zemřel. Za smrt Ladislava Pohrobka mohl údajně Jiří z Poděbrad, protože měl být

nástupcem na český trůn. Toto podezření proniklo i do kronik a vyvrátilo jej až moderní lékařské zkoumání, které ukázalo, že Ladislav Pohrobek zemřel na agresivní formu leukémie.

Česky psané internetové hoaxy se objevily s prvními poskytovateli internetových schránek, tedy zhruba na přelomu dvacátého a jednadvacátého století (tehdejší nejnavštěvovanější český portál Seznam.cz spustil své free emailové služby v roce 1998). První hoaxy tak byly nazývány spíše jako řetězové dopisy či e-maily a ani pojem hoax se v českém prostředí příliš nepoužíval. Zřejmě nejznámější z této doby je zpráva o infikovaných jehlách nakažených virem HIV schovaných v sedadlech. Server hoax.cz uvádí, že první výskyt této dezinformace pochází z dubna roku 2001. Poplašné zprávy o injekčních jehlách se šíří v různých verzích a mutacích dlouhé roky, a to dokonce i dodnes. V roce 2008 upozornil Olomoucký deník (Mareček 2018) na novou vlnu řetězových e-mailů s touto tematikou a server Manipulatori.cz (Cemper 2018) zaznamenal poplašné zprávy o infikovaných injekčních jehlách, tentokrát ve výdejních pistolích čerpacích stanic, v březnu roku 2018. Níže uvádíme ukázkou hoaxu, který se šíří dodnes:

„Tato informace muze byt velmi uzitecna: Stalo se to v Parizi. Pred nekolika tydny v jednom kine si sedla jedna osoba na neco pichajiciho na sedadle. Kdyz vstala, aby zjistila, co to bylo, nasla jehlu zapichnutou do sedadla, na ktere byl pripevnen tento vzkaz: "Prave si byl nakazen HIV". Kontrolni stredisko chorob /v Parizi/ zaznamenalo v posledni dobe mnoho podobnych pripadu v mnohych dalsich mestech. Vsechny testovane jehly byly HIV pozitivni. Stredisko taktez udava, ze takoveto jehly byly nalezeny i na verejnych bankomatech. Zadame kazdeho, aby byl v takovych pripadech obezretny. Meli byste si pozorne prohlednout kazde verejne sedadlo/zidli s nejvetsi opatrnosti. Starostlivy vizualni pohled by mel stacit. Zaroven vas zadame, abyste tuto zpravu podali co nejvyssimu poctu vasich blizkych, pratel i znamych, které tak upozornite na toto nebezpeci.

Diky.

Vyse uvedena informace byla zaslana Mestskou policii města Vill d Issy Les Moulinaux vsem krajum ve Francii, ktere ji postoupily do vseh svych mest. Nas pozadali, abychom tuto zpravu rozsirili mezi co nejpocetnejsi vrstvu lidi. Je to velmi dulezite! Jen si pomyslete: můžete zachranit život jen tím, že odeslete tuto zpravu dale. Prosim, venujte par sekund vaseho casu na odeslani tohoto odkazu dále.“ (Hoax.cz 2019)

Poněkud mladší historii mají fake news. Podíváme-li se na vznik tohoto slovního spojení, bylo prokazatelně použito již na konci 19. století. V tomto případě šlo ovšem o pouhé spojení přídavného a podstatného jména. Jednoduše se tímto souslovím označovala zpráva, která byla nepravdivá. Na přelomu dvacátého a jednadvacátého století se spojení fake news používalo v zábavných pořadech *The Daily Show* či *The Day Today* pro označení nepravdivých, satirických zpráv. Okolo roku 2005 se začalo objevovat více ve smyslu falešných zpráv s úmyslem mást veřejnost než satiry (Collins Dictionary 2019).

Začátek fenoménu fake news, jak ho známe dnes, nastal během americké prezidentské kampaně v roce 2016. V polovině tohoto roku si editor serveru BuzzFeed Craig Silverman všiml velkého množství vymyšlených zpráv týkajících se amerických voleb a odhalil, že všechny webové stránky, na nichž se tyto zprávy nacházely, pocházely z makedonského města Veles. Celkem našel tento server přes 140 webů, z nichž se falešné zprávy masivně rozšiřovaly přes sociální síť Facebook. V tomto případě se nejednalo o šíření poplašných zpráv za účelem ovlivnění názoru čtenářů, ale mladým, ještě neplnoletým zakladatelům šlo jen o finanční zisk, který získávali prostřednictvím reklam na webu. Úspěch těchto stránek lze připisovat nejen tomu, že politika je téma, které vzbuzuje značné emoce, ale také tomu, že jim pomohly značně clickbaitové nadpisy, jako například „*Papež František šokuje svět, podporuje Donalda Trumpa za prezidenta*“ nebo údajně tvrzení republikánského politika Mikea Pence, že „*Michelle Obamová je nejvíce vulgární první dáma, kterou jsme kdy měli*“. Do podvědomí veřejnosti se pojem fake news dostal díky tehdejšímu kandidátovi na amerického prezidenta Donaldu Trumpovi. Ten dementoval zprávu CNN o svém údajném napojení na Rusko, přičemž tuto zprávu označil jako fake news. Od této chvíle začal pozdější americký prezident používat toto slovní spojení stále častěji, a to na sociálních sítích, v projevech či rozhovorech (Wendling 2018).

4.2 Současnost hoaxů v českém prostředí

4.2.1 Druhy hoaxů

Hoaxy můžeme dělit na různé druhy. Většina z nich vznikla již v prvopočátcích internetu a e-mailových schránek, díky kterým se také šířily. V přehledu uvádíme výčet druhů hoaxů tak, jak jej klasifikuje projekt E-bezpečí (2008).

4.2.2 Poplašné zprávy

Poplašná zpráva je taková nepravdivá zpráva, která má za účel vyvolat paniku příjemců či je jinak zmašt. Dle §357 trestního zákoníku může být ten, kdo úmyslně způsobí nebezpečí vážného znepokojení alespoň části obyvatelstva tím, že šíří poplašnou zprávu, odsouzen k odnětí svobody až na dvě léta. Poplašná zpráva je klasický hoax, jak jej známe ze sociálních sítí, novin či e-mailu.

4.2.3 Zábavné hoaxy, kanadské žertíky

Hlavním smyslem tohoto hoaxu šířícího se primárně e-mailem je pobavit. Na konci většinou nechybí výzva k šíření textu dál, a to buď co nejvíce lidem, či jen určitému počtu známých. Ukázka zábavného hoaxu může vypadat následovně: *„Ahoj, už to víš, že Facebook bude od příštího týdne placený? A spolu s ním bude zpoplatněno i chození po chodníku, dýchání čerstvého vzduchu či válení se na gauči. Pokud tento dopis nepošleš 33 lidem do 33 sekund bez toho, aniž by ses podíval na obrazovku, znásilní tě dinosaur.“*

4.2.4 Smyšlené petice a výzvy

Tento druh hoaxu se může šířit jak e-mailem, tak i komunikačními klienty (dříve např. ICQ) či sociálními sítěmi. Opět zde nechybí apel na šíření textu dále. U výzev je navíc sdílení spojeno s určitým pozitivním jevem (odměnou) pro šířitele. Opět uvádíme smyšlenou ukázkou: *„Je to tady, vývojáři aplikace ICQ se rozhodli, že ji zpoplatní. Vzhledem k tomu, že chtějí co největší propagaci této aplikace, můžeš rozesláním tohoto e-mailu 10 dalším lidem získat exkluzivní neplacenou verzi této aplikace, a budeš ji mít tím pádem zdarma!“*

4.2.5 Prosby o pomoc

Prosby o pomoc jsou další z řady starších typů hoaxů šířících se e-mailem. Tyto hoaxy zneužívají uživatele, kteří mají silnější sociální citění. Hraje zde velkou roli apel na city (*„když to vymažete, tak nemáte srdce“*) a nechybí zde ani výzva k šíření, někdy dokonce i k zaplacení určité částky na bankovní účet: *„Prosím, čtěte dál. Pokud číst přestanete, tak snad ani nemůžete mít srdce. Jsem otec 11leté Natálky, která od narození trpí zvláštní poruchou vzrůstu. I když je tak nízkého věku, už prodělala celkem 35 zlomenin, tu první ve třech měsících. Prosíme, pomozte nám její případ rozšířit a dosáhnout tak jeho větší medializaci. A pokud byste chtěli přispět, můžete jakoukoliv částku na bankovní účet XXX. Natálka a celá její rodina Vám budou vděční.“*

4.2.6 Řetězové dopisy štěstí

Tyto zprávy obsahují smyšlený příběh s takovou finální pointou, že pokud ji její příjemce zprávy dále rozšíří, bude mít po určitý časový úsek štěstí. Může zde být přítomna i výhružka, že pokud dotyčný takhle neučiní, bude mít smůlu: „*Tento řetězec štěstí k tobě posílá paní Brigitta de Lamenchelo rovnou z Amazonského pralesa. Jelikož je zkušená šamanka, je více než pravděpodobné, že šířením tohoto poselství bude mít odesílatel další rok jenom štěstí! Pokud však tuto energii budete chtít narušit tím, že řetěz přerušíte, musíte se připravit na krušných 5 let bez kapičky jediného štěstí.*“

4.2.7 Pyramidové hry

Web Mediaguru.cz (2019) uvádí, že pyramidová hra je „*označení nelegální činnosti spočívající ve víceúrovňové struktuře lidí, jejichž cílem je vydělat na lidech, kteří se připojí po nich.*“

Je-li tato hra rozšiřována přes e-mail, dostane příjemce zprávu o tom, že si za vstupní poplatek může v rámci dané organizace vydělat určitou částku peněz, stačí jen přilákat další zájemce. Určitý zlomek zaplacené částky poté opravdu putuje k tomu, kdo danou službu doporučil, další část ale putuje lidem v hierarchii výše, tj. těm, kdo doporučili mému doporučovateli atd. Tento systém se však vyplatí jen jeho zakladatelům, protože vydělávají na poplatcích, a pak možná trochu těm, kdo se přihlásili co nejdříve, protože jsou v hierarchii nejvýše. Většině se však částka, kterou investovali, nikdy nevrátí.

4.2.8 Nigerijské dopisy, scam 419

Scam 419 či nigerijské dopisy jsou druhem podvodu, který je dokonce starší než celý internet. Hoax.cz (2019) uvádí, že byly zaznamenány případy podobných praktik prostřednictvím faxu či formou dopisů. Teprve až e-mailovou komunikací se nigerijské dopisy rozšířily masově. Hlavním principem tohoto podvodu je oslovení adresáta s tím, že odesílatel vlastní velké množství peněz, ale potřebuje je pomoci převést ze své země. Adresátovi slíbí za pomoc odměnu, kterou samozřejmě nikdy nedostane, navíc žádá čím dál více peněz na různé administrativní poplatky.

4.3 Boj proti dezinformacím

4.3.1 Na úrovni Evropské unie

Evropská Unie začala bojovat proti dezinformacím v roce 2015. V tomto roce byla zřízena pracovní skupina East StratCom, která měla zpochybnit údajné dezinformační kampaně vedené Ruskem. O rok později byl v rámci Unie přijat společný rámec pro boj proti hybridním hrozbám. V dubnu roku 2018 podepsaly jedny z největších webových platform (Facebook, Google, Twitter, Mozilla) a sdružení zastupující online platformy, reklamní průmysl a zadavatelé reklamy kodex zásad proti dezinformacím. Společnosti Facebook, Google a Twitter se dále zavázaly, že budou každý měsíc vydávat prohlášení, jaká opatření přijaly k tomu, aby dezinformace šířené na jejich platformách neovlivňovaly volby do Evropského parlamentu (Evropská komise 2018).

Na konci roku 2018 předložila Evropská unie akční plán pro posílení boje proti dezinformacím v Evropě i za jejími hranicemi. Místopředsedkyně Evropské komise Federica Mogheriniová k tomu uvedla, že povinností hlavních zástupců Evropské unie je *„nedovolit nikomu, aby šířil dezinformace, které podněcují k nenávisti, rozpolcenosti a nedůvěře vůči demokracii“* (Evropská komise 2018). Akční plán se zaměřoval na následující čtyři oblasti:

- Účinnější odhalování: Mělo dojít k posílení pracovních skupin pro strategickou komunikaci a středisko Evropské unie pro hybridní hrozby v rámci Evropské služby pro vnější činnosti. Rozpočet na strategickou komunikaci zaměřenou na potírání dezinformací a zvýšení povědomí o jejich škodlivém vlivu vzrostl z 1,9 z roku 2018 na 5 milionů eur v následujícím roce. Evropská unie také apelovala na členské státy, aby posílily vlastní prostředky na boj proti dezinformacím.
- Koordinovaná reakce: Měl být zřízen zvláštní systém včasného varování mezi orgány EU a členskými státy s cílem usnadnit sdílení údajů a hodnocení dezinformačních kampaní a vydávat varování týkající se dezinformací.
- Online platformy a odvětví: V rámci tohoto bodu se EU zavázala dohlédnout na to, aby výše zmíněné online platformy rychle a účinně plnily zásady z kodexu. Kodex obsahoval například zásady o uzavření aktivních falešných účtů či označení všech případů nehumánních interakcí, tj. zpráv šířených automaticky internetovými boty. To vše mělo za cíl odhalit veškeré dezinformační kampaně.

- Zlepšování povědomí a zlepšování pozice občanů: V tomto bodě se chtěla EU kromě podpory různých informačních kampaní zaměřit na mediální gramotnost. K tomu dále chtěla podporovat vnitrostátní týmy, které by byly nezávislé a ověřovaly by fakta s účelem odhalení dezinformací. (Evropská komise 2018)

Z výše uvedeného je zřejmé, že Evropská unie se snaží potírat dezinformační snahy z obavy o destabilizaci společnosti, které by mohly způsobit protievropské nálady. Z četných prohlášení jejích představitelů můžeme poznat, že za tuto dezinformační kampaň v minulosti vinili především Ruskou federaci. Tato snaha potírat dezinformace se ještě zvýšila před volbami do Evropského parlamentu. Po těchto volbách došlo ke společnému vyjádření Evropské komise a nejvyšší představitelky, kteří hodnotili akční plán jako splněný, protože přispěl k omezení dopadu dezinformačních akcí. Zároveň však dodali, že *„boj proti dezinformacím je pro orgány EU a členské státy jednou ze společných, dlouhodobých výzev“* (Evropská komise 2019).

4.3.2 Na úrovni státu

1. ledna roku 2017 vzniklo na základě závěrů několika kapitol z Auditů národní bezpečnosti³ Centrum proti terorismu a hybridním hrozbám. Centrum, které má v gesci Ministerstvo vnitra, se zabývá hlavně monitorováním hrozeb spojených přímo s vnitřní bezpečností státu, do čehož se řadí i šíření dezinformačních kampaní.

Ačkoli tvoří dezinformace jen malou oblast činnosti, které se Centrum věnuje, můžeme na jeho webových stránkách najít informace a dokumenty zabývající se touto problematikou. Mnohem aktivnější z hlediska informování o dezinformacích je Centrum na sociální síti Twitter, kde zveřejňuje nejznámější hoaxy nebo sdílí články o mediální gramotnosti.

V tomtéž roce vznikl Národní úřad pro kybernetickou bezpečnost (NÚKIB), který je *„ústředním správním orgánem pro kybernetickou bezpečnost včetně ochrany utajovaných informací v oblasti informačních a komunikačních systémů a kryptografické ochrany“* (Národní úřad pro kybernetickou a informační společnost 2019). Z pohledu veřejnosti je významný svými osvětovými akcemi zaměřenými na mediální gramotnost s akcentem na

³ Audit byl schválen usnesením vlády 14. prosince 2016 a je k dispozici zde: <https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/audit-narodni-bezpecnosti.aspx>

bezpečný pohyb v kyberprostoru. NÚKIB se však zapojil i do sérií besed z kampaně Médiím na kloub, která vzdělává seniory v oblasti médií. V rámci přednášek se senioři vzdělávají i v oblasti dezinformací.

4.3.3 Další projekty

Jedním z nejznámějších serverů zabývajícím se rozpoznáváním hoaxů a dezinformací celkově je web Hoax.cz. Ten funguje již od roku 2000 a můžeme jej tedy označit jako první český web s touto tematikou. Kromě databáze hoaxů rozdělených do různých kategorií se zde nachází i diskuzní fórum či základní informace o dezinformacích či netiketě. Nutno říci, že se server zaměřuje na hoaxy šířené e-mailem.

V roce 2015 začal vznikat jeden z nejambicióznějších webů snažících se šířit povědomí hoaxech, manipulačních technikách či politickém marketingu. Server s názvem Manipulátoři, vytvořený Petrem Nutilem, se od té doby stal jedním z nejznámějších českých publicistických webů zabývajících se touto problematikou. Provozovatelé webu kladou důraz na nezávislost, ověřitelnost faktů a na až vědecké zacházení s informacemi jako takovými. „*J sme nezávislí. Věříme, že diskuze není boxerský zápas a že skrývání faktů nemůže přinést nic dobrého. Svá tvrzení nestavíme na domněnkách a předsudcích, ale na ověřitelných a ozdrojovaných faktech,*“ informují své čtenáře (Manipulatori 2019). Informace uvedené na webu se staly základem pro vytvoření již zmíněné publikace *Lži, média a příliš rychlý mozek*.

Další již zmiňovaná publikace *Nejlepší kniha o Fake news!!!* vznikla z projektu s názvem *Zvol si info*. Tato iniciativa byla vytvořena v roce 2016 studenty z Masarykovy univerzity, kteří vytvořili nejdříve online příručku *Surfařův průvodce po internetu*. Ta se snaží jejím čtenářům co nejjednodušeji vysvětlit základní principy hoaxů, klamů a manipulací na internetu. S touto příručkou poté začali členové tohoto uskupení pořádat workshopy s přednáškami nejen pro všechny druhy škol, ale i pro veřejnost.

Z univerzitního prostředí musíme ještě zmínit projekt E-bezpečí, jenž provozuje Centrum prevence rizikové virtuální komunikace při Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Projekt a jeho portál E-bezpeci.cz se primárně zaměřuje na problematiku rizikového chování na internetu (kyberšikana, sexting apod.), ale okrajově se zabývá i hoaxy, spamy a fake news. Dezinformacím je věnována celá jejich sekce *Pravda a lež na internetu*, která může sloužit jako podklad pro základní vhled do této problematiky.

Z iniciativy Mohyljanské školy žurnalistiky vznikl projekt *Stopfake*, který je nyní, společně s dalšími světovými jazyky (např. němčinou, angličtinou či španělštinou), překládán i do češtiny. Tento projekt měl za cíl pravdivě a objektivně informovat o situaci na Ukrajině, poté se zaměřil na analýzu údajné prokremelské propagandy. Česká verze tohoto projektu je realizována Asociací pro mezinárodní otázky za podpory Ministerstva zahraničních věcí České republiky.

Po uveřejnění prvních informací o tom, že v České republice reálně působí weby s proruskou propagandou, se začala formovat skupina takzvaných českých elfů. Ti se svým názvem i záměrem inspirovali skupinou elfů v Pobaltí, zejména v Litvě (Skoupá 2018).

Dle oficiální stránky českých elfů, která začala fungovat v roce 2019, se jedná o občanské hnutí, „*teré mapuje, analyzuje a aktivně bojuje proti cizím dezinformačním kampaním na českém internetu*“ (Čeští elfové 2019). Jak už bylo řečeno, skupina se zformovala hlavně na základě přesvědčení, že v různých evropských zemích lze spatřit tlak ruských hybridních akcí v kyberprostoru, proti kterým je nutno bojovat. Tyto akce nejsou pouhou iniciativou jedinců, ale organizovaných skupin, takzvaných ruských farem. Činnost českých elfů spočívá jednak v mapování a vyhodnocování šíření dezinformačních kampaní, jednak také ve vlastní aktivitě na internetu, tj. odpovídání na jasné dezinformační příspěvky, a to tak, aby došlo k vyvrácení daných lží. Tyto texty pak rozesílají i přes řetězové e-maily. Na oficiálních stránkách hnutí mohou čtenáři najít měsíční přehledy dezinformačních aktivit na různých webech.

Fenomén hoaxů a fake news se nevyhnul ani televizním pořadům. Internetová televize Stream.cz uvedla v listopadu 2017 pořad *Detektor pravdy*, v němž ukazuje divákovi určitou informaci či obrázek a ten poté tipuje, zda se jedná o pravdu, či podvod. Na podobném principu je založen i zábavný pořad České televize *To se ví*, uvedený v září roku 2019. Zde se v roli těch, kteří hádají, zdali jsou určité zprávy pravdivé, objevily známé české osobnosti jako Martin Dejdar či Halina Pawlowská.

5 Tematika hoaxů ve vzdělávání

5.1 Mediální výchova jako nástroj proti dezinformacím

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání není explicitně vyjádřený žádný z pojmů vztahujících se k dezinformacím. Nelze však tvrdit, že by RVP ZV nebralo boj s dezinformacemi vážně. Rozpoznáváním dezinformací se zabývá hlavně Mediální výchova, která je vedle Osobnostní a sociální výchovy, Výchovy demokratického občana, Výchovy k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchovy a Environmentální výchovy jedním ze šesti průřezových témat.

Průřezová témata „*reprezentují v RVP ZV okruhy aktuálních problémů současného světa a stávají se významnou a nedílnou součástí základního vzdělávání*“ (RVP ZV 2017 s. 126). Škola musí do vyučování zařadit všechna průřezová témata v rámci daného stupně, nemusí být však zastoupena v každém ročníku. Průřezová témata se realizují buď v rámci určitého předmětu, nebo v rámci seminářů, kurzů či jako samostatný předmět. Průřezové téma musí být propojeno se vzdělávacím obsahem daného předmětu a obsahem činností žáků ať už ve škole, či mimo ni (RVP ZV 2017).

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání je zmíněno, že mediální sdělení jsou vytvářena „*s různými (namnoze nepřiznanými, a tedy potenciálně manipulativními) záměry*“ a vyhodnocení těchto sdělení (ať už z hlediska jejich vzniku, nebo vztahu k realitě) vyžaduje značnou průpravu. V souvislosti s hoaxy má tedy mediální výchova za cíl naučit žáky schopnosti „*analyzovat nabízená sdělení, posoudit jejich věrohodnost a vyhodnotit jejich komunikační záměr*“, k čemuž je zapotřebí rozvíjení analytického přístupu k médiím a kritický odstup od nich (RVP ZV 2017).

Z následujících okruhů receptivních činností uplatňovaných v rámci Mediální výchovy uvedených v RVP ZV jsme vybrali ta témata, která se jednoznačně uplatňují při problematice hoaxů a fake news. Musíme konstatovat, že i když by se mediální výchova neměla zabývat pouze kritickým posuzováním mediálního obsahu (tedy rozpoznáváním hoaxů), většina témat se jich alespoň trochu dotýká.

- **Kritické čtení a vnímání mediálních sdělení** – pěstování kritického přístupu ke zpravodajství a reklamě; hodnotící prvky ve sdělení (výběr slov a záběrů); identifikování základních orientačních prvků v textu.

- **Interpretace vztahu mediálních sdělení a reality** – rozdíl mezi „faktickým“ a „fiktivním“ obsahem; hlavní rysy reprezentativnosti (rozlišení reality od stereotypů zobrazovaných médií jako reprezentace reality); vztah mediálního sdělení a sociální zkušenosti (rozlišení sdělení potvrzujících předsudky a představy od sdělení vycházejících ze znalosti problematiky a nezaujatého postoje); prvky signalizující hodnotu, o kterou se sdělení opírá;
- **Stavba mediálních sdělení** – principy sestavování zpravodajství a jejich identifikace
- **Vnímání autora mediálních sdělení** – identifikování postojů a názorů autora v mediovaném sdělení; výrazové prostředky a jejich uplatnění pro vyjádření či zastření názoru a postoje i pro záměrnou manipulaci; prvky signalizující explicitní či implicitní vyjádření hodnocení, výběr a kombinace slov, obrazů a zvuků z hlediska záměru a hodnotového významu.
- **Fungování a vliv médií ve společnosti** – faktory ovlivňující média, interpretace vlivů působících na jejich chování; způsoby financování médií a jejich dopady, role médií v každodenním životě jednotlivce, role médií v politickém životě (předvolební kampaně a jejich význam, role médií v politických změnách). (RVP ZV 2017)

Problematika hoaxů je implicitně vyjádřena i v očekávaných výstupech vzdělávacího oboru Výchova k občanství pro 2. stupeň, a to v části Člověk ve společnosti. Žák by v rámci tohoto výstupu měl kriticky přistupovat k mediálním informacím a vyjádřit svůj postoj k působení propagandy a reklamy na veřejné mínění a chování lidí. Problematiky hoaxů se lehce dotýká i očekávaný výstup v rámci Komunikační a slohové výchovy rovněž pro druhý stupeň, kdy by měl být žák schopen rozpoznat manipulativní komunikaci v masmédiích a zaujímat k ní kritický postoj. Poslední vzdělávací oblastí, která se zabývá touto problematikou, jsou Informační a komunikační technologie. V cílovém zaměření oblasti je zdůrazněno, že *„vedou žáka k porovnávání informací a poznatků z většího množství alternativních informačních zdrojů, a tím k dosahování větší věrohodnosti vyhledaných informací.“* (RVP ZV 2017)

5.2 Výzkumy zaměřující se na mediální gramotnost

Rámcový vzdělávací program ukazuje ideální stav, který by měl panovat na školách. Skutečný stav výuky mediální výchovy na základních či středních školách v České republice může být naprosto odlišný, což nasvědčují některé výzkumy.

5.2.1 Výzkumy v České republice

Výzkum České školní inspekce ze školního roku 2017/2018 objevil následující paradox: ačkoliv se zdá, že se většina základních a středních škol zaměřuje na mediální výchovu, výsledky tomu neodpovídají. Z šetření vyplývá, že se mediální výchově věnovala alespoň polovina interních učitelů. Na téměř 90 % škol se mediální výuka realizovala jako součást průřezového tématu. V rámci vyhodnocení výsledků znalostí a dovedností žáků stanovila ČŠI průměrnou očekávanou hodnotu 60 %, které však nebylo ani u základní, ani u střední školy dosaženo. Žáci 9. ročníku ZŠ dosáhli v průměru 43% úspěšnosti, žáci SŠ pak 50 %. Vyřešení více než čtyř pětin otázek nedosáhl na základní škole nikdo, u střední školy jen 1 % žáků. Z výzkumu také vyplynulo, že si žáci nejlépe vedli u identifikace časového vývoje vzniku médií, nejhorších výsledků dosahovali naopak při otázkách vyžadujících kritické porozumění, když žáci po přečtení textu rozhodovali o pravdivosti daných tvrzení (ČŠI 2018).

V květnu a červnu roku 2018 realizovala agentura STEM/MARK ve spolupráci s Českou televizí výzkum zaměřený na mediální gramotnost. Čtyřicetiminutový dotazník mapoval různé oblasti mediální gramotnosti. Kromě oblasti technických znalostí a dovedností či znalostí mediálních formátů a žánrů se objevila i oblast hodnocení komunikačních záměrů, tedy problematika hoaxů a fake news. Výzkum odhalil velice nízkou mediální gramotnost respondentů, která byla na hodnotě 39 bodů ze 100 možných. Bylo také zjištěno, že největší rozdíl v mediální gramotnosti byl mezi lidmi s nižším a vyšším vzděláním. V kategorii hodnocení mediálních sdělení dosáhli respondenti celkem 35 bodů ze 100, tedy o čtyři méně, než je průměr všech oblastí. Dle výsledků pojem fake news znalo 62 % dotázaných, 44 % respondentů tvrdilo, že dokáže fake news rozlišit, ale jen 23 % z celkového počtu respondentů uvedlo, podle čeho je mají správně rozlišit (tj. neuvedlo například intuice, selský rozum a podobně) (Stem/Mark 2018).

5.2.2 Celosvětové výzkumy

Výzkumy probíhaly i v celosvětovém měřítku. Jeden z nejrozsáhlejších byl uskutečněn v období od začátku roku 2015 do června roku 2016, a to výzkumnou skupinou *Stanford History Educational Group* (dále jen SHEG). Ta vytvořila celkem 56 úkolů, které měly odpovědět na výzkumnou otázku, jak jsou na tom žáci z hlediska posouzení důvěryhodnosti informace na internetu. Celkem se do něj zapojilo 7 804 studentů napříč dvanácti státy Spojených států amerických. Autoři se snažili o co největší rozmanitost studentů. Výzkumu

se tak zúčastnili studenti všech sociálních vrstev a různé otázky z hlediska obtížnosti byly pokládány studentům jak 2. stupně základních, tak i středních škol a vysokých škol.⁴ V zadání měli žáci rozlišit a vysvětlit rozdíl mezi faktem a názorem, jakým fotografiím na internetu věřit a jakým ne, či jestli je daná stránka důvěryhodná.

Podle odpovědí na různé otázky klasifikoval SHEG schopnosti na tři různé úrovně zvládnutí: *beginning*, *emerging* a *mastery*. V původní verzi evaluace výsledků výzkumu z roku 2016 autoři nezveřejnili přesná data, při specifikaci úrovně percepce žáků informací na internetu se omezili jen na jedno slovo: slabá, přičemž komentář byl k výsledkům žáků ještě kritičtější: „*My bychom rádi doufali v to, že studenti středních škol dokážou rozlišit reklamu od zprávy. U středoškoláků bychom rádi doufali, že si všimnou, že graf v článku o zákonu se zbraněmi pochází od politického uskupení vlastníků zbraní. A v roce 2016 bychom rádi doufali v to, že studenti vysokých škol, kteří stráví hodiny denně online, se podívají více než jen na odkaz stránky a zeptají se, kdo je jeho autorem, když prezentuje jenom jednu stranu diskutabilního článku. Ale v každém případě a v každém ročníku jsme byli ohromeni nedostatkem znalostí ze strany žáků.*“ (SHEG 2018)

V návaznosti na zveřejnění evaluace výzkumu, ve kterém se nacházely i ilustrační testy pro střední školu, se mohl podobný výzkum, byť v menším měřítku, uskutečnit ve Finsku. V roce 2018 navíc došlo ke zveřejnění podrobných výsledků v rámci SHEG, což umožnilo výsledky žáků ze dvou různých zemí porovnat. Finského výzkumu se oproti 348 americkým středoškolským studentům účastnilo 67 finských studentů ze dvou různých typů studia, a to Pre-IB a IB2. IB je zkratka pro *The International Baccalaureate Diploma Programme*, tedy typ předuniverzitního studia pro žáky ve věku 16 až 19 let. Žák při zakončení tohoto studia získá IB diplom, díky kterému je mu umožněno studovat na vyšších školách po celém světě. Rozdíl mezi Pre-IB a IB je v tom, že Pre-IB je jakýsi přípravný rok pro IB studium, zatímco IB2 znamená druhý ročník tohoto studia. Nutné je však dodat, že věk žáků v těchto třídách byl stejný jako věk žáků na středních školách v USA (Horn a Veermans 2019).

Výsledky z finského výzkumu byly pozoruhodné – ve všech měřených oblastech dosáhli finští studenti lepších výsledků než ti američtí, přičemž IB2 studenti byli ještě o něco lepší než finští Pre-IB studenti. Například v souboru úkolů, ve kterém měli studenti zhodnotit

⁴ V rámci amerického školství se jedná o tzv. Middle School, High School a College.

relevantní důkazy, zdali je daný obrázek hoax, či nikoliv, byli američtí studenti v 73 % případů hodnoceni stupněm beginning, oproti 28, 5 % finských pre-IB studentů a 8 % IB2 studentům. Celkem ve dvou z pěti testovaných oblastí nastala navíc situace, kdy procentuální počet amerických žáků hodnocených v dané oblasti jako beginning, byl velice podobný procentuálnímu počtu finských žáků, kteří v dané oblasti dosáhli nejlepšího stupně zvládnutí (tzv. mastery) (Horn a Veermans 2019).

Horn a Veermans (2019) se domnívají, že tento rozdíl je způsobený především jednou věcí, a to implementací kritického myšlení do národního kurikula. Hlavní rozdíl je především v tom, že kritické myšlení se ve Finsku učí jako samostatný předmět. Takovéto explicitní předávání poznatků z kritického myšlení prostřednictvím samostatného předmětu má způsobit to, že si žáci dané jevy osvojí, a v dalších předmětech tak budou používat tyto poznatky automaticky. To však neznamená, že nejsou žáci v ostatních předmětech nabádáni ke kritickému myšlení; ve finském kurikulu je podle autorů explicitně zmíněn pojem *kritické myšlení* dvacetkrát. Autoři pro srovnání uvádí Kalifornské kurikulum, nazvané *California Common Core State Standards*, které se jednak nezmiňuje o samostatných hodinách kritického myšlení a jednak se zde ani pojem kritické myšlení vůbec nenachází.

Finsko si podle Open Society Fund, která realizovala studii zaměřenou na mediální gramotnost populace, vedlo vůbec nejlépe ze všech evropských zemí. Studie, jejíž výsledkem bylo vyhodnocení indexu mediální gramotnosti, byla vytvořena z několika faktorů, jako kombinací dvou nezávislých indexů svobody médií, výsledků žáků z mezinárodního šetření PISA, kde měla největší váhu čtenářská gramotnost, či v důvěře mezi lidmi navzájem. Finsko získalo celkem 76 bodů ze 100 možných, druhé Dánsko získalo 71. Česká republika se svými 55 body umístila na 19. místě z celkových 35 zemí (Lesenski 2018).

Zde je však nutné podotknout, že studie Open Society Fund pracovala s výsledky šetření PISA z roku 2015. Nejnovější šetření PISA pochází z roku 2018, a i když má Finsko o šest bodů méně než v roce 2015 (výsledek z roku 2015 byl 526 bodů, nyní je tedy 520), stále patří k nejlepším na světě – umístilo se na třetím místě za Estonskem a Kanadou. Česká republika se v této studii umístila se 490 body v průměru zemí OECD a měla srovnatelné výsledky se zeměmi jako Německo, Francie či Nizozemsko (ČŠI 2019).

5.2.3 Kritické myšlení – klíč k úspěchu?

Výše uvedené výzkumy se zaměřovaly zejména na dvě gramotnosti – na mediální a čtenářskou. Jak uvádí Mičienka a Jiráček (2007, s. 9), mediální gramotnost je tvořena „poznatky na jedné straně potřebnými pro získání kritického odstupu od médií, na druhé straně umožňujícími maximální využití potenciálu médií jako zdroje informací, kvalitní zábavy, aktivního naplněného volného času apod.“, dále pak „dovednostmi dovolujícími a usnadňujícími tento kritický odstup i maximální kontrolu vlastního využívání médií“.

Naproti tomu čtenářskou gramotnost definuje projekt PISA OECD jako „schopnost porozumět psanému textu, přemýšlet o něm a používat jej k dosahování určitých cílů, k rozvoji vlastních schopností a vědomostí a k aktivnímu začlenění do života společnosti“ (Procházková 2006).

Z těchto definic plyne, že čtenářská a mediální gramotnost mají společných několik věcí. Obě zdůrazňují schopnost zamyšlení se nad zpracovanými informacemi a využívání těchto informací k dosahování určitých cílů. Čtenářská gramotnost se zdá být pojmem užším, vztahujícím se pouze na psaný text, zatímco mediální gramotnost se vztahuje k médiím obecně – může se tedy jednat nejen o psaný text (například v novinách), ale i o informace zpracovávány auditivně (rozhlas) či audiovizuálně (internet, televize).

Jsme toho názoru, že onen průsečík mezi mediální a čtenářskou gramotností je obsažen v pojmu kritické myšlení. Například Huitt (in Hally 2011) definuje kritické myšlení jako „intelektuálně natrénovaný proces aktivní a kvalifikované konceptualizace, používání a syntetizace a/nebo hodnocení odrazů zkušeností (prožitků), dedukce nebo sdělování jako vodítka k přesvědčení a následné realizaci. Kritické myšlení je disciplinovaná činnost vyhodnocování argumentů nebo návrhů a činění závěrů, jež mohou vést k vytváření přesvědčení a realizaci.“

Z toho vyvozujeme následující závěry:

- Čtenářská a mediální gramotnost jsou definovány jako soubor schopností či dovedností. Schopnosti a dovednosti se dají naučit. Kritické myšlení je tedy také naučitelné.
- Oba typy gramotnosti a kritické myšlení zdůrazňují zamyšlení se nad danými skutečnostmi – může se jednat například o konceptualizaci, syntetizaci, hodnocení či dedukci.

- Celý tento myšlenkový proces slouží k následnému jednání – tedy jak danou informaci jedinec využije. Na základě předchozího myšlenkového procesu tak například může žák zpochybnit informace z určitého mediálního sdělení, textu či argumentu oponenta.

Propojení oblastí čtenářské gramotnosti a kritického myšlení můžeme vidět v programu *Čtením a psáním ke kritickému myšlení* (anglicky *Reading and Writing for Critical Thinking*), který si klade za cíl rozvíjet čtením a psáním samostatné myšlení žáků či podnítit jejich potřebu či schopnost celoživotního vzdělání. Slibné výsledky propojení všech oblastí dokládá již výše zmíněný příklad finských žáků, kteří díky finskému systému školství zaměřeného více na kritické myšlení excelovali oproti americkým žákům v mediální gramotnosti a jsou jedni z nejlepších ze zemí OECD v gramotnosti čtenářské.

6 Praktická část

6.1 Úvod do praktické části

V teoretické části jsme uvedli několik poznatků, které potvrzují nutnost adaptace školní výuky směrem k posílení kompetencí žáka v době informační společnosti. S neustálým nárůstem informací dochází k informačnímu přetížení, které může souviset s masovým rozšířením hoaxů a fake news v posledních letech. Zmínili jsme, že s rozšířením fenoménu dezinformací se některé výzkumy zaměřily na úroveň mediální gramotnosti a schopnost rozpoznávání fake news v populaci. Výsledky byly interpretovány jako tristní, a to jak ve světě, tak i v České republice. Na příkladu Finska však vidíme, že zaměření výuky na podporu kritického myšlení má smysl a může vést k výborným výsledkům.

Rovněž je nutné si uvědomit, proč je tak důležité bojovat proti dezinformacím. V kapitole 4.3.1 jsme vysvětlili, proč si dala Evropská unie za cíl bojovat proti dezinformacím. Cílem bylo bojovat proti zásahům do demokratických voleb ovlivňováním veřejnosti prostřednictvím dezinformací. O tom, že dezinformace mohou být reálnou hrozbou pro českou společnost, svědčí i výroční zpráva Bezpečnostní informační agentury (2018): *„Nejzávažnější hrozbu pro ústavnost ČR představovalo v roce 2018 působení spektra proruských aktivistů, kteří se podíleli na šíření dezinformací. Termínem „proruští aktivisté“ v tomto kontextu BIS neoznačuje všechny proruské smýšlející osoby, ale primárně ty, které svými aktivitami vědomě či nevědomě přímo napomáhají cizí moci.“*

6.2 Zaměření výukových metod a aktivit

Z výše uvedených důvodů jsme se rozhodli, že v praktické části této práce se zaměříme zejména na možné praktické příklady výuky a aktivit do hodin pro žáky 2. stupně ZŠ, které mohou pomoci při rozvoji kritického myšlení žáků, a to s jediným cílem – aby dokázali rozlišit nepravdivé informace, například hoaxy a fake news, od informací pravdivých. Právě za účelem podpory kritického myšlení jsme se rozhodli veškeré aktivity zařadit do třífázového modelu učení E-U-R, přičemž ve fázi uvědomění je doporučeno používat navržené pracovní listy. Tyto pracovní listy jsou součástí přílohy práce a zaměřují se na následující témata: rozlišení faktu od názoru, fact-checking, rozpoznání falešného zdroje na sociálních sítích a rozpoznání hoaxů podle dílčích znaků (komplexní analýza textu).

V kontextu výběru těchto témat musíme také upozornit na článek publikovaný v časopise *American Behavioral Scientist* s názvem *Does Media Literacy Help Identification of Fake News? Information Literacy Helps, but Other Literacies Don't* (Mo aj. 2019). Výzkum v něm obsažený zjistil, že ze čtveřice gramotností mediální, novinové⁵, informační a čtenářské má největší vliv na rozpoznání nepravdivých zpráv gramotnost informační. Jsme si vědomi toho, že chápání gramotností se může v různých pojetích lišit, důležitá je však informace, jak u respondentů byla zjišťována úroveň informační gramotnosti. Při testování se totiž zaměřili na žákovy schopnosti identifikování ověřených a spolehlivých informací, prohledávání databází (na internetu) a rozpoznání názorů (namísto faktů). Všechny tyto body námi navržené oblasti pro výuku splňují.

6.3 Třífázový model učení

Jak jsme již avizovali, metodické listy jsou navrženy pro využití ve vyučovací hodině s třífázovým modelem učení, který se stal základním vyučovacím schématem projektu RWCT (Čtením a psaním ke kritickému myšlení). Třífázový model je tvořen evokací, uvědoměním a reflexí. Grecmanová a Urbanovská (2007, s. 31) dodávají: *„Pomáhá nám realizovat efektivní výuku. V každé z jeho fází dochází k významným specifickým poznávacím aktivitám, které pozitivně ovlivňují efektivitu celého učebního procesu. Respektování principů a posloupnosti fází ve výuce pomáhá učiteli i žákům k dosažení stanoveného cíle, rozvoji vědeckého poznání a vytvoření schopnosti kriticky myslet.“*

Evokace

V první fázi procesu je cílem, aby učitel pomohl žákům vybavit si či evokovat, co již o tématu vědí, co si o něm myslí a jaké je v souvislosti s ním napadají otázky. Evokace by měla také vzbudit zvědavost žáků. Když si navíc žáci vybaví, co o tématu vědí, pomůže jim to lépe zakomponovat nové poznatky do vlastní poznatkové struktury (Zormanová 2012).

Uvědomění

V této fázi dochází k procesu učení, fázi expozice nových informací a jejich fixaci. Smyslem je udržet pozornost žáka, aby mohl k již uvědomělým poznatkům připojit nové. V této fázi se nejčastěji využívají metody jako I. N. S. E. R. T, čtyřlístek, podvojný deník či pracovní

⁵ Autoři tuto gramotnost uvádí jako news literacy, v češtině však nemáme vhodný ekvivalent.

listy (Zormanová 2012). V našich návrzích pracujeme s pracovními listy, jeden z nich využívá upravenou metodu I. N. S. E. R. T

Reflexe

Během reflexe si žáci třídí, systematizují a upevňují nové znalosti. Podle Novotného (in Grecmanová 2000) je důležité, aby žáci dokázali vyjadřovat své myšlenky a nově získané informace vlastními slovy, protože si je tak nejlépe zapamatují. Neméně důležitá je vzájemná interakce mezi žáky, kteří si mohou navzájem opravovat svá vědomostní schémata (Zormanová 2012).

7 Jednotlivé pracovní listy a jejich zasazení do výuky

V této kapitole popíšeme zasazení jednotlivých pracovních listů do výuky pro 2. stupeň základní školy a dané listy popíšeme z hlediska jejich funkce ve výuce. Uvádíme také jejich správné řešení. Všechny pracovní listy jsou graficky zpracovány v příloze této práce. Dále představíme zakomponování problematiky hoaxů do projektového vyučování a také poskytneme pár inspirací do výuky z internetového prostředí.

7.1 Fakt, nebo názor?

Schopnost rozlišit názor od faktu pomáhá žákům rozvíjet jejich kritické a analytické myšlení, a to jak ve čtení, tak při poslouchání mluvených projevů. Oba druhy sdělení v sobě ve velké míře obsahují kombinaci faktů a názorů, a je proto nezbytné, aby je žáci dokázali od sebe odlišit. Právě ono uvědomění si, jak se od sebe liší fakt a názor, může vést žáky k tomu, aby nebyli tak snadno zmanipulovatelní ať už při čtení textu, nebo při poslouchání mluveného projevu. Vytvořili jsme proto dva pracovní listy zaměřené na tuto problematiku. V prvním listu jsou obsaženy méně obtížné příklady na rozeznání faktu a názoru. Cílem je, aby si žáci, kteří ještě plně nepochopili danou problematiku, její zvládnutí natrénovali na jednodušších příkladech.

Rozvíjené klíčové kompetence v rámci výuky jsou kompetence k řešení problému, kdy „*žák kriticky myslí, činí uvážlivá rozhodnutí a je schopen je obhájit*“, žák dále vyhledává nové informace a používá logické postupy při řešení problémů (RVP ZV 2017). Vzdělávacími oblastmi, které jsou do výuky zapojeny, jsou Jazyk a jazyková komunikace (přesněji vzdělávací obor Český jazyk a literatura), Informační a komunikační výchova a také vzdělávací oblast Člověk a společnost. Zastřešujícím průřezovým tématem je Mediální výchova.

Vzdělávací cíle

- Žák objasní, jaký je rozdíl mezi faktem a názorem.
- Žák na základě získaných poznatků rozhodne, zdali se konkrétní sdělení dá považovat za názor, či fakt.
- Žák obhájí své rozhodnutí.
- Žák oceňuje přínos zvládnutí dané problematiky v boji proti manipulacím.

Zapojení pracovního listu do výuky

Evokace

1. Učitel napíše na tabuli určitý názor – tento názor by měl v žácích vyvolat jasný postoj, popřípadě je může i pobavit, záměrem je žáky motivovat k aktivitě a přemýšlení. Uvádíme pár návrhů: *ananas na pizzu nepatří, kočky jsou lepší než psi, TikTok je zábavnější než Instagram, známkování ve škole je špatné.*
2. Učitel se zeptá žáků, jaké jsou argumenty pro a proti tomuto názoru. Zapiše například tři návrhy pro a tři proti.
3. Učitel řekne a napíše další tvrzení, tentokrát však ne názor, nýbrž fakt. Možné návrhy: *Současným prezidentem České republiky je... (jméno současného prezidenta), člověk je savec, ve slově slyšet se píše ypsilon...*
4. Dále se učitel zeptá, jaké jsou argumenty pro taková tvrzení. Existují nějaké argumenty proti? Učitel od žáků dále zjišťuje, v čem se liší první tvrzení od toho druhého. Nakonec jednotlivá tvrzení klasifikuje – první tvrzení byl názor, o kterém můžeme diskutovat z hlediska argumentů pro či proti, druhé tvrzení byl nezpochybnitelný fakt – něco, co si můžeme dohledat v relevantních zdrojích.

Uvědomění

5. Vyučující rozdá pracovní listy a na základě informací v nich obsažených shrne rozdíly mezi faktem a názorem. Fakt je objektivní, popisuje realitu, může být nalezen a ověřen v různých zdrojích a je prezentován v neutrálním jazyce. Oproti tomu názor je subjektivní, interpretuje realitu, je vytvořen, nemůžeme jej ověřit a je prezentován zaujatě. Poté žáci napíší k jednotlivým sdělením z pracovního listu, zda se jedná o fakt, či názor.
6. Po společné kontrole a případném dovysvětlení dostanou žáci za úkol vypracovat druhou stranu pracovního listu. Po splnění úkolu dochází k opětovné kontrole a vysvětlení.

Reflexe

Žáci ve skupinách po čtyřech vytvoří společně 3 vlastní názory a 3 vlastní fakta. Tyto skupiny následně prezentují svoji práci před ostatními. Ti určují, zda se jedná o fakt, či názor, a argumentují, proč tomu tak je.

Obsah pracovního listu

První pracovní list obsahuje tato tvrzení (v závorce uvádíme správnou odpověď):

- Diamant je nejtvrďší nerost na zemi. (fakt)
- Nejtvrďším politikem byl vždy Mirek Topolánek. (názor)
- Nejlepší zpěvák na světě je Justin Bieber. (názor)
- Nejlepším českým hokejistou za rok 2019 byl vyhlášen David Pastrňák. (fakt)
- Vegetariáni jsou zdravější než lidé, co jedí maso. (názor)
- Institut zdravé výživy potvrdil, že zelenina prospívá zdraví. (fakt)
- Řetězec McDonald's prodává nejvíce hamburgerů na světě. (fakt)
- KFC je podle mě stejně ale lepší. (názor)
- Studenti to mají ve škole mnohem těžší než jejich učitelé. (názor)
- Je špatné používat mobil při řízení. (názor)
- Ve školním řádu je napsáno, že žák má povinnost chodit každý den do školy. (fakt)
- Českým zákonem je dáno, že používání mobilního telefonu při řízení je zakázáno. (fakt)
- Podle Světové zdravotnické organizace jsou lidé, **co (kteří)** kouří, vystaveni větším zdravotním rizikům. (fakt)
- Kouření je špatné. (názor)

Ve druhém pracovním listu se nachází výňatek z článku publikovaný v Českolipském deníku (Langrová 2014). Níže uvádíme věty, které mají žáci za úkol určit. Jelikož se jedná o těžší příklady, přikládáme k nim i vysvětlení

- „*Student se při studiu seznamuje s pěti pilíři čínské medicíny – akupunktura, fytotherapie, Tui Na, dietetika a Čchi-kung.*“
 - Fakt: Mluvčí sděluje obecně přijímaný, pravdivý fakt, studia se navíc sama zúčastnila.
- „*Západní medicína se stále vyvíjí na základě vědy. Smekám před tím, co lékaři dokáží opravit. Jsou to zázraky. Na druhou stranu pokulhává prevence a jít za příčinou,*“ vidí slabiny. “
 - Názor – Mluvčí sděluje své stanovisko k západní medicíně – jednak jej oceňuje, jednak ze svého subjektivního pohledu vidí určité chyby.
- „*Tradiční čínská medicína (dále TČM) je nejstarší medicínou světa. Začala se vyvíjet před 5 000 lety.*“
 - Sporné – Mluvčí prezentuje to, že čínská medicína je tou nejstarší medicínou, jako fakt. Toto stanovisko však nelze doložit, protože máme jen málo písemných důkazů z dob před 5 000 lety. Je sice pravda, že čínská medicína je spolu s ajurvédskou medicínou

jednou z nejstarších, ale to, že je nejstarší, je jen tvrzení založené na jednom úhlu pohledu.

- „*Tradiční čínská medicína byla úzce spjata s filozofií taoismu. Ta se zaměřovala na dosažení blahobytu, dlouhověkosti a nesmrtelnosti skrze soulad s přírodou jak v rámci jedince, tak mimo něj.*“
 - Fakt – Mluvčí vypráví o historii čínské medicíny, daný fakt si můžeme ověřit v publikacích.
- „*Žijeme ve 21. století plném vymožeností, ale i jedů, elektromagnetického smogu i stresu. Naše buňky jsou zatížené a nemohou přijímat zdravou stravu a tekutiny.*“
 - Názor – S daným názorem sice můžeme souhlasit a uznat jej za pravdivý, ale jedná se jen o generalizující názor autorky.
- „*Lidem ukazuji, že je důležité, aby obě medicíny šly společně, ne proti sobě. Navíc musí chtít i člověk. Protože pokud bychom se dostali do stadia, kdy člověk chce spolknout jen nějakou pilulku a nechce spolupracovat, tak máme malou šanci tělo zharmonizovat,*“ vysvětluje Helena Sedláčková.“
 - Názor – Mluvčí přemýšlí nad tím, co by se stalo, kdyby... Nikdo nedokáže předpovídat budoucnost, a proto se jedná o čistě její subjektivní názor.

7.2 Fact-checking

Fact-checking bychom mohli do češtiny přeložit jako ověřování faktů, například server Demagog.cz označuje tímto pojmem ověřování výroků politiků. Ověřovat informace však můžeme každý den, a to jak na internetu nebo v televizi, tak i v reálném životě při konverzaci s ostatními lidmi.

Ověřování informací je základním stavebním kamenem v boji proti hoaxům. Žák by si měl od informací držet kritický odstup, přemýšlet nad nimi a také je ověřovat. Například finská fact-checkingová organizace Faktabaari učí žáky profesionálním ověřovacím metodám a říká, že klíčem k úspěchu v boji proti hoaxům a fake news jsou schopnosti v oblasti vyhledávání informací a také v kritickém myšlení (Charlton 2019).

Námi navržený pracovní list na fact-checking využívá upravenou metodu I.N.S.E.R.T. Tato metoda spočívá v tom, že je žákům předkládán odborný text, který si mají pozorně a s uvědoměním přečíst. Při čtení mají za úkol označit informace v textu určitými znaky. Pro známé informace použijí symbol „✓“ („fajfka“), pro neznámé a nové informace použijí

symbol „+“. V případě, že s danými informacemi nesouhlasí, použijí symbol „-“ (minus) a u faktů, kterým nerozumí nebo o kterých by se rádi dozvěděli něco navíc, použijí symbol „?“ . Tato metoda vede žáka k důkladnému rozboru textu – informace vnímá, vyhodnocuje, třídí, systematizuje a zasazuje do původního schématu vědomostí a zkušeností (Grecmanová a Urbanovská 2007, s. 79).

Nácvik ověřování faktů navíc dává žákům prostor rozvíjet se nejen v ověřování informací samotném, ale také k neúmyslnému učení – žáci například čtou určitý odborný článek a zaměřují se na dané informace z hlediska jejich faktické správnosti, přitom se ale neintencionálně učí poznatky, které sami vyhledají, aby opravili původní článek.

Výhodou takto pracovních listů je, že se dají využít napříč všemi vzdělávacími oblastmi – záleží totiž na konkrétním textu, který učitel připraví. Níže uvedené pracovní listy prostupují vzdělávacími oblastmi Člověk a společnost a Informační a komunikační výchova. Texty však mohou být zaměřeny například více na vzdělávací oblast Člověk a příroda. Z pohledu rozvíjených klíčových kompetencí jsou kromě kompetencí k řešení problémů (viz kapitola 7.1) rozvíjeny také kompetence k učení, kdy žák *„vyhledává a třídí informace a na základě jejich pochopení, propojení a systematizace je efektivně využívá v procesu učení, tvůrčích činnostech a praktickém životě“* (RVP ZV 2017).

Pracovní list se skládá z textu, který byl inspirován článkem časopisu Forbes o nejvlivnějších lidech na planetě. Do článku jsou vloženy nepravdivé informace převážně historického charakteru, o kterých by měli mít žáci devátého ročníku základní školy už povědomí. Jak už bylo řečeno, pracovní list pracuje s upravenou metodou I.N.S.E.R.T., přičemž informace, které jsou žáky určeny jako pravdivé, označují fajfkou, informace, které jsou podle nich určitě nepravdivé, označí křížkem a informace, u kterých si nejsou jisti, vykřičníkem. Pracovní listy obsahují také úkol zaměřený na diskuzi se spolužáky a kontrolu informací na internetu, aby si žáci vyzkoušeli, jaké to je být opravdovým fact-checkerem.

Vzdělávací cíle:

- Žák analyzuje dané sdělení a posoudí, které informace mohou být nepravdivé.
- Žák vyhledá pravdivou informaci v relevantních zdrojích.
- Žák oceňuje přínos zvládnutí principů fact-checkingu v boji za demokratické hodnoty.

Zapojení pracovního listu do výuky

Evokace

1. Hráči utvoří skupinky po čtyřech. Je jim oznámeno, že budou hrát hru *Dvě pravdy a jedna lež*. Každý žák o sobě sdělí tři různé informace – dvě z nich budou pravdivé a jedna bude lež. Tyto tři věci říká žák postupně ve skupince ostatním spolužákům a ti tipují, která z těchto věcí je pravdivá. Odvážnější učitelé mohou hrát také, přičemž žákům sdělí tři informace a ti poté hlasují, co by mohla být pravda a co nikoliv.

Uvědomění

2. Učitel se žáků ptá, jak byli při hádání úspěšní a zda pro ně bylo snadné uvěřit daným lžím. Společně dochází k závěru, že nepravdivé informace jsou v poslední době k vidění často i na internetu. Proto je důležité si informace ověřovat.
3. Dále probíhá výklad: Ověřováním informací se zabývá obor nazvaný fact-checking. Učitel může také zmínit a předvést na interaktivní tabuli některé fact-checkingové servery, jako jsou Demagog.cz, Manipulátoři.cz či ze zahraničních například Poynter.org nebo Politifact.
4. Učitel rozdává pracovní listy a vysvětlí žákům zadání. Žáci by se měli po vlastním zhodnocení poradit se svým spolužákem a pak s pomocí internetu vyhledat, jestli měli v konkrétních případech pravdu. Nejlepší možností tedy je, jsou-li v učebně přítomny počítače, případně si žáci informace mohou najít na mobilních telefonech nebo může sám učitel žákům na projektoru ukázat, jak se dané informace vyhledávají a cvičení tedy zkontrolovat společně.

Reflexe

5. Použití metody pětilístku – učitel nakreslí na první řádek jednu čáru, na druhý dvě čáry, na třetí tři a na čtvrtou čtyři. Na pátý pak znovu jednu. Výsledný obrazec by měl připomínat pětilístek. Učitel poté zadá instrukce. Na první řádek žák napíše téma. Na druhý dvě přídavná jména, která s tématem souvisí. Na třetí řádek tři slovesa, která charakterizují, co se s tématem dělá či co se s ním děje. Předposlední řádek bude obsahovat větu o čtyřech slovech. Na poslední řádek žáci napíší jedno synonymum k danému tématu. Níže uvádíme, jak by takový čtyřlístek mohl vypadat. Učitel žáky vyvolává, ptá se jich na jejich čtyřlístek a diskutuje s nimi nad výběrem jejich slov.

Vzor pětিলístku:

Fact-checking.

pravdivý, nápomocný,

ověřuje, pátrá, kontroluje,

Fact-checking pomáhá ověřovat informace.

Ověřování.

Obsah pracovního listu

Základem listu je článek s nepravdivými informacemi. Podtržené věty jsou ty, které jsou nepravdivé, dále pak vysvětlujeme proč.

Pět nejmnocnějších lidí planety

Kterí lidé jsou těmi nejvlivnějšími a nejmnocnějšimi na světě? Časopis Forbes nyní přišel s žebříčkem těch, kterým leží svět doslova u nohou. Možná vás nepřekvapí, že většina z nich jsou státníci těch největších zemí.

1. Vladimir Putin

Prezident Ruské federace se dostal do čela v roce 1999 po takzvané Velké říjnové revoluci, kde se osvědčily jeho skvělé taktické dovednosti k poražení ruských bolševiků, což byli představitelé do té doby vládnoucí sovětské moci. Prezidentem byl až do roku 2008, kdy ho vystřídal Ivan IV., známý též jako Ivan Hrozný. V roce 2012 se opět vrátil do úřadu prezidenta, který bude vykonávat do roku 2024.

2. Donald Trump

Amerického prezidenta Donalda Trumpa asi netřeba nějak dlouze představovat, a to hlavně Čechům, kteří si jej díky jeho matce Ivaně Trumpové, rozené Zelníčkové, přivlastnili za svého. Do úřadu nastoupil v roce 2017, jakožto dosud nejbohatší a nejstarší prezident USA. Za své bohatství vděčí jednak podnikatelským úspěchům, například s nemovitostmi, jednak výrazné finanční podpoře svého otce.

3. Angela Merkelová

U kancléřky Spolkové republiky Německo to ze začátku spíše vypadalo na vědeckou než na politickou kariéru. Angela Merkelová má totiž doktorát z fyziky a její vědecké úspěchy, například objevení radioaktivního prvku radium, jsou tak trochu v pozadí vzhledem k její pozdější politické kariéře. V Německu byla často kritizována za postoj vůči uprchlíkům. Její věta „Wir schaffen das“, neboli „My to zvládneme“ se stala ikonickou a vyjadřovala její kladný postoj vůči přijímání migrantů ze severských zemí, jež globální oteplování spojené se stále se zvedajícími hladinami moří donutilo emigrovat do střední Evropy.

4. Papež František

Být papežem, to v dnešním světě, kde je téměř 90 % celé populace křesťanská, znamená mít obrovský vliv. František, vlastním jménem Jorge Mario Bergoglio, je papežem od roku 2013 a zajímavostí je, že se jedná o prvního papeže pocházejícího z amerického kontinentu.

5. Si Ťin-pching

Čína je světová velmoc, to bezpochyby. Se svými 1,4 miliardami obyvatel se jedná o nejlidnatější stát na planetě a její nadvládu ještě umocňuje to, že jako první země na světě má úspěšný kolonizační program na Měsíci, takže část svých obyvatel přesouvá právě tam. A když jste této země prezident, je jasné, že musíte patřit mezi ty nejvlivnější na světě.

Řešení:

- Velká říjnová revoluce se odehrála v roce 1917, Vladimir Putin do ní tedy zasáhnout nemohl. Ivan IV. Hrozný je ruský panovník ze 16. století.
- Ivana Trumpová je bývalá žena amerického prezidenta, ne matka.
- Prvek radium objevila vědkyně Marie Curie-Sklodovská.
- Migrační krize nebyla způsobena migrací lidí ze severských zemí, nýbrž z Afriky, zvedající se hladiny oceánu jsou rovněž vymyšlený důvod.
- Byť neznáme přesný počet křesťanů, víme, že to určitě není 90 % všech lidí na světě. Udává se, že je 2,2 miliardy křesťanů, naproti tomu má například takový islám 1,6 miliardy věřících.
- Žádná země nemá dosud úspěšný kolonizační program na Měsíci.

Obsah druhého pracovního listu

Na druhém pracovním listu je smyšlený článek o historii komunikace, který obsahuje více pravdivých informací než list předešlý.

Historie komunikace

Dnes je to jednoduché. Pokud chceme někoho kontaktovat, jednoduše vezmeme telefon do ruky a voláme, popřípadě napíšeme esemesku. Jak to ale dělali lidé dříve, předtím, než existovaly telefony? A kdy jsme vlastně byli schopni mluvit, a tím pádem i komunikovat?

Řeč, která je charakteristická jen pro člověka, mu umožnila evoluční výhodu oproti ostatním živočišným druhům na planetě. Díky řeči a lepší komunikaci tak mohli pravěcí lidé vzdorovat pravěkým predátorům – dinosaurům především. Předpokládá se, že i díky perfektně organizovanému lovu dinosaurů člověkem došlo k jejich vyhynutí. A tím nejnebezpečnějším predátorem se stal po jejich vyhynutí právě člověk.

Další vývoj řeči pak způsobil nebývalý rozkvět lidské civilizace. Asi si nedokážeme představit, že by bez jediné hlásky mohli Řekové postavit slovutné Koloseum či Babylónskou věž.

Zlom nastal s prvním zaznamenáváním řeči do psané podoby. Jedním z nejstarších písem bylo písmo klínové starověkých Chetitů. Zde musíme zmínit i českou stopu, protože roku 1917 se Bedřichu Hroznému povedlo toto písmo dešifrovat. Na svou dobu to byl objev obrovských rozměrů, za který si Bedřich Hrozný vysloužil Nobelovu cenu.

S písmem přišly i různé druhy jeho zapisování – na hliněné destičky přes papyrus a pergamen až po obyčejný papír. Zlom v zapisování přišel v patnáctém století před naším letopočtem, kdy Johannes Gutenberg vynalezá knihtisk.

Další mezník v komunikaci přichází v 19. století, kdy je vynalezen telefon. Za vynálezce telefonu se obecně považuje Alexander Graham Bell, podle novějších důkazů jej však předběhl Ital Antonio Meucci, a to o celých 27 let!

Ve století dvacátém, přesněji v roce 1969, se povedlo propojit univerzitní počítače v různých částech USA. Tato síť se nazývala ARPANET a můžeme ji považovat za předchůdce internetu.

Díky obrovskému pokroku v rámci komunikace dnes můžeme prakticky číst zprávy kdykoliv, kdekoliv a také od kohokoliv na světě – stačí nám k tomu náš chytrý telefon nebo počítač. To však s sebou nese i rizika, protože množství zpráv, které nejsou pravdivé, roste. Proto čtenářům radíme; ověřujte si každou informaci, která se vám jenom trochu

nezdá. Koneckonců i Tomáš Garrigue Masaryk jednou v Českém rozhlasu prohlásil, aby lidé nevěřili všemu, co vidí na internetu.

Řešení:

- Dinosauři vyhynuli před 66 miliony let, první hominidé, australopitekové, žili před 4,2 miliony lety, tudíž se spolu nemohli potkat.
- Koloseum bylo postaveno v Římě a Babylonská věž je podle bible bájná věž, která údajně měla sahat až k nebesům, jedná se však o mýtus.
- Bedřich Hrozný nikdy nezískal Nobelovu cenu.
- Johannes Gutenberg vyvinul knihtisk v 15. století našeho letopočtu.
- Tomáš G. Masaryk zemřel v roce 1937, tedy dlouho předtím, než byl internet vytvořen.

7.3 Zdroje na sociálních sítích

Na sociálních sítích lze vyzorovat zajímavý fenomén, a to satirické falešné profily známých osobností. Například falešný facebookový účet Jiřího Ovčáčka, tedy mluvčího prezidenta České republiky Miloše Zemana, sledovalo k únoru roku 2020 více než sto tisíc lidí. Ve svých příspěvcích někdy dokonce zmiňuje, že někteří uživatelé mu píšou zprávy, protože si myslí, že jde o opravdový účet prezidentova mluvčího, byť má tento profil jasně uvedené v podrobnostech o stránce, že se jedná o satiru a falešný účet. Tyto případy důvěřivosti a neověřování si profilů na sociálních sítích jsou důvodem k tomu, aby byli žáci ve škole poučeni, jak poznat falešný profil od toho pravého. Je totiž možné, že místo satirického profilu mohou uvěřit profilu, který úmyslně šíří dezinformace.

Obsahem pracovního listu jsou kromě textu, jak postupovat při určování věrohodnosti zdroje, i obrázky autentických profilů ze sociální sítě Facebook. Žáci by se měli naučit, že je důležité se podívat na název profilu – většina satirických profilů má zkomolené jméno – například Andrej Hrabíš či @Jaroslavfalynek. Dále by měl žák poznat autenticitu profilu, kterou označuje modrý štítek vedle jména profilu, a podívat se na jeho popis. Většina profilů explicitně uvádí, že se jedná o „fake“ či satiru. Posledním krokem je posoudit relevanci a věrohodnost příspěvků daného profilu – žák by měl porovnat daný profil s jinými profilem a podle toho poznat, který profil je falešný a který ne. V závěru mají žáci za úkol určit u pěti profilů jejich autentičnost, a to pomocí těchto úkolů:

1. Nejdříve odhadněte, který profil může být pravý a který falešný. Všimněte si všech aspektů – relevance sdělení, počet komentářů, sdílení atd.
2. Jak byste postupovali, abyste zjistili, který profil je ten pravý? Popište postup v krocích.
3. Zkuste vyhledat na sociální síti Facebook oba příspěvky a zjistěte, jak se oba profily od sebe liší. Využili jste body, které jste použili v otázce číslo dvě?

Vzdělávací cíle:

- Žák popíše, jak na sociálních sítích pozná pravý profil od falešného.
- Žák porovnává příspěvky na sociálních sítích za účelem hledání pravdivých zdrojů.

7.3.1 Zapojení pracovního listu do výuky

Pro realizaci výuky je potřeba počítačová místnost. Pokud není počítačová učebna k dispozici, může učitel v předchozí hodině zadat úkol z evokace jako úkol na doma s tím, že mu žáci výsledné produkty zveřejní na učitelem vytvořenou zeď na platformě Padlet.

Evokace

1. Žáci dostanou za úkol vytvořit ve dvojicích falešný příspěvek na Facebooku či jiné sociální síti. K tomuto účelu mohou použít například stránku Zeoob.com. Návrhy by jim neměly trvat déle než 10 minut.
2. Výsledný produkt publikují na učitelem vytvořený profil na serveru Padlet. Učitel promítne jednotlivé návrhy statusů na projektoru. Může se například zeptat, který příspěvek se jim zdál nejvtipnější, nejvěrohodnější atd.

Uvědomění

3. Následuje diskuze o tom, jak je v dnešní době jednoduché si vytvořit falešný profil na sociálních sítích a zveřejnit zde nějaký hoax.
4. Učitel rozdá pracovní listy

Reflexe

5. Učitel napíše na tabuli číslíce od jedné do čtyř, které mají znázorňovat kroky, jež mají žáci následovat, aby odhalili falešný profil. Žáci je postupně vyjmenují.

7.4 Posouzení sdělení

Posledním a nejdůležitějším krokem, jak naučit žáky vzdorovat hoaxům a fake news, je posouzení „celkového dojmu“ daného sdělení. Tento krok by měl následovat po splnění

předchozích kroků – žáci již umí rozlišovat fakt od názoru, vědí, že je důležité ověřovat informace, a dokážou posoudit zdroj informace. Díky zvládnutí těchto kroků je ten finální daleko jednodušší – cvičení v těchto pracovních listech jsou totiž koncipována jako cvičení komplexní. Důležitost zvládnutí předchozích kroků můžeme přirovnat k učivu syntaxe – není-li žák schopen určit ve větě dílčí větné členy (např. přísudek či příslovečné určení), je pro něj nemožné provést komplexní větný rozbor.

Stejně jako u pracovních listů zaměřených na fact-checking se mohou dané texty zaměřovat na určitou učební látku, čímž můžeme docílit využití prakticky ve všech předmětech. Primární zaměření by ale nemělo být jen na ověřování daných informací, ale také na styl, jakým jsou dané informace napsané, včetně posouzení jejich zdroje. Námi zvolené texty se budou týkat vzdělávacích oblastí Člověk a společnost, Člověk a příroda či Člověk a zdraví. Obsažená průřezová témata jsou kromě Mediální výchovy také Výchova demokratického občana a Myšlení v evropských a globálních souvislostech. Dvě posledně jmenovaná jsou rozvíjena hlavně v rámci toho, že dezinformační weby jsou většinou mířeny na emoce čtenáře, největší emoce pak vyvolávají témata jako politika či multikulturalita. Rozvíjenými klíčovými kompetencemi jsou kompetence k řešení problémů a kompetence k učení.

Pokud si bude učitel vymýšlet pracovní listy sám, měly by obsahovat různé zdroje textů, například řetězový e-mail, příspěvek na sociální síti, v novinách či na webu. Zřejmě nejlepší variantou se jeví to, když učitel zařadí reálné texty, které kolují po internetu, Může si je ale i podle vlastní fantazie vytvořit.

Vzdělávací cíle:

- Žák provede analýzu textu a zhodnotí, jestli by se mohlo jednat o falešnou zprávu, či nikoliv.
- Žák si v případě podezření ověřuje informace na internetu či v jiných zdrojích.

Zapojení pracovního listu do výuky

K realizaci výuky je zapotřebí projektor, učitel si také musí nastudovat, jak vytvářet zprávy pomocí webového prohlížeče Google Chrome, podrobný návod uvádíme v kapitole 7.5.2.

Evokace

1. Učitel přijde do výuky, na úvod však neoznámí téma ani cíle hodiny. Zapne projektor a řekne žákům závažnou zprávu – tuto zprávu si vymyslí, přičemž ji podpoří falešnou stránkou, kterou promítne na projektoru.
2. Falešná zpráva by měla být evokační – měla by tedy v žácích evokovat zájem, popřípadě vyvolávat i určité emoce. Neměla by však být příliš závažná, aby nezpůsobila paniku a chaos (například zpráva o tom, že škola je obklíčena teroristy). Vhodné je, pokud se zpráva týká nějakého aktuálního dění. Je také zřejmé, že by učitel neměl překročit eticky únosnou hranici a například informovat o něčem úmrtí. Vhodné jsou i pozitivní zprávy, které cílí na vlastnosti, jakými jsou pýcha či hrdost – kritické myšlení je také o tom kriticky hodnotit zprávy, se kterými souhlasíme, a zbavit se tak zaujatosti. Učitel se může rozhodnout, zda použije zprávu, která bude uvěřitelná, nebo takovou, která bude přijatelná mnohem méně, a žáci tak budou mít větší šanci na odhalení tohoto hoaxu. Zpráva může i pobavit.
3. Možné návrhy titulků: *Nejlepší školou v Česku byla vyhlášena... (jméno dané školy); byl nalezen lék na rakovinu!; obrovské zásoby lithia způsobí, že každý Čech nebude muset nikdy pracovat; poslanci se usnesli, že povinná školní docházka už nebude povinná; podle vědců ohrožuje koronavirus nejvíce lidi začínající na písmeno P; Facebook od příštího roku zpoplatní...*

Uvědomění

4. Tato fáze bude pro učitele náročná, protože přesně neví, jak kolektiv zareaguje. Bude ve třídě panika? Začnou zprávu zpochybňovat? Učitel by měl nechat prostor žákům projevit jejich názor v rámci kultivované diskuze. Nakonec však prozradí, že se jedná o falešnou zprávu.
5. Učitel dále pokračuje v diskuzi a pomalu ji směřuje k tomu, aby si žáci uvědomili, že si informace musí ověřovat. Následuje výklad o tom, jaké jsou základní rady pro ověřování informací. K výkladu může použít informace z této diplomové práce (viz kapitola 3.4).
6. Rozdání pracovních listů a vysvětlení instrukcí.

Reflexe

7. Učitel vyzve žáky, aby si vzpomněli, jestli se někdy setkali s nějakým hoaxem. Na základě dříve naučených poznatků také řeknou, jestli si vzpomenu, jaké znaky

dezinformace či misinformace daný hoax obsahoval. Učitel může tyto znaky napsat na tabuli ve formě myšlenkové mapy.

Obsah pracovního listu

Pracovní listy obsahují text z reálného řetězového e-mailu a také z článku dezinformačního webu Aeronet.cz.

Řetězový e-mail:

Tak to tu tedy ještě opravdu nebylo. Před nedávnem jsem s překvapením sledovala, jak si jeden velice opálený mladík vzal z regálu u LIDLA do vozíku asi 30 lahví piva. Místo pokladny zamířil k vracečce, která je přímo v prodejně. Tam zdatně vyndával plné pivní lahve z košíku, a dával je do vracečky. Ta mu lahve přijala, a vyplivla lístek s 90,- Kč. Mladík nelenil, otočil se a udělal toto ještě 2x. S údivem jsem sledovala, jak počítá, že dostane za vrácené lahve s pivem asi 270,- Kč. Zamířil k pokladně, a nechal si peníze vyplatit. Pokladní si lístky z vracečky vzala, peníze dala cikánskému spoluobčanovi, a všichni byli spokojení. Pak že se ekonomika nebude točit. A my pitomci chodíme do práce“ (Manipulatori 2019)

Úkol k textu: *Napište, proč by se mohlo jednat o hoax. Můžete si pomoci koncepcí pěti klíčových otázek kdo, co, komu, jak, proč.*

Řešení:

Níže uvádíme rozepsané řešení, které samozřejmě není striktně dáno a záleží na zralé úvaze učitele, jaké odpovědi bude akceptovat. Tučně jsou vyznačeny důležité pojmy, které by mohli žáci do pracovního listu napsat.

- Kdo: Jedná se o **řetězový e-mail**. U nich často ani nevíme, kdo je původním autorem – nejedná se tedy o věrohodný zdroj
- Co: **Provokativní obsah zacílený na Roma**, který je zde označen jako „velice opálený mladík“. Jediný zdroj je autor sdělení, nejsou zde podložené informace.
- Jak: Autor chce čtenáře **zaujmout** typickými frázemi „tak to tu ještě nebylo“, **útočí na stereotypy** – „*my pitomci chodíme do práce*“ (zatímco romský spoluobčan krade). Nejsou zde uvedeny žádné další informace – například přesné místo nebo čas. Tudíž se informace nedá vůbec ověřit.
- Komu: Obsah je typický pro řetězového e-mailu – příjemci jsou **většinou starší lidé**, kteří obsah preposílají dále.

- Proč: Neznáme přesný záměr autora, **možná šířit nenávist vůči Romům, poukázat, že obyčejní Češi pracují**, zatímco Romové kradou. Může zde být i záměr politický – pokud autor poté preposílá další e-maily propagující strany, které se na menšiny zaměřují.

Obsah druhého pracovního listu

Nad Evropou se valí radioaktivní mrak pocházející zřejmě z podivné exploze ve francouzské jaderné elektrárně. Vlády mlčí, Francie se snaží bagatelizovat celý incident slovy o neškodnosti radionuklidů a my doporučujeme nakoupit okamžitě jódové tablety a dozimetry. (titulek)

Zasažené oblasti radiačního mraku odpovídají atmosférickému proudění vzduchu ze západu na východ severovýchod a také jihozápad, což potvrzuje kopírování proudění vzduchu v Evropě ovlivněné Golfským proudem. Exploze ve francouzské jaderné elektrárně potvrzuje, že Francie je ve stavu, kdy není schopná ochránit ani vlastní jaderné objekty a mezinárodní společenství složené nejen ze zemí EU, ale i Ruska a USA by měly ustanovit vyšetřovací tým a měl by být vytvořen tlak na francouzskou vládu, aby přiznala rozsah poškození a způsob, jakým teroristé vnikli do komplexu. Podle indicií se však má za to, že útok (pokud opravdu proběhl) mohli provést jen zaměstnanci elektrárny. Mnozí z nich jsou muslimové. -VK-

Zdroj: Aeronet.cz

Řešení:

- Kdo: Text pochází ze **stránky Aeronet.cz**, která je označována jako propagandistická a dezinformační, autorem je **anonym podepsaný jako VK**, což je zkratka pro přezdívku Vedoucí kolotoče. Jak stránka, tak i anonymní podpis jasně naznačují, že musíme být při čtení velmi obezřetní.
- Co: Jedná se o **senzační zprávu** o výbuchu francouzské elektrárny.
- Jak: Nestandardně **dlouhý titulek**, klasická fráze „**vlády mlčí**“, na závěr naznačena **konspirace**, že za výbuch by mohli muslimové.
- Komu: Aeronet je cílem pro čtenáře, kteří mají většinou negativní vztah k západním zemím a Evropské unii. Cílí také na **konspirátory** či na **snadno zmanipulovatelné čtenáře**.

- Proč: Aeronet je považován za dezinformační web, který se snaží rozšířit dezinformace ve prospěch Ruské federace, jedná se tedy o **nástroj propagandy** (ať už cílené z Ruské federace, nebo jen jejím autorem).

7.5 Další aktivity

7.5.1 Projektová výuka

Projektová metoda představuje „*velice efektivní metodu ve školní praxi, pomocí níž dochází u žáků k fixaci učiva, žáci se učí pracovat s informacemi, učí se vyhledávat a třídit informace, učí se samostatné či týmové práci. Pomocí projektové metody se u žáků rozvíjí tvořivost, samostatnost*“ (Zormanová 2012).

Z výše zmíněných důvodů se domníváme, že zařazení projektové metody do problematiky hoaxů a fake news představuje ideální možnost, jak si žáci mohou vyzkoušet pracovat s danou látkou nejen mimo školní prostředí, ale hlavně v prostředí, které je pro hoaxy nejtypičtější, tedy internetovém. Cílem takovéto metody tedy je, aby si žáci sami zkusili, jaké to je pracovat s dezinformací – ať už na straně těch, kteří dezinformace tvoří, nebo těch, kteří se je naopak snaží vyvrátit. Díky zapojení do praxe žáci nejlépe pochopí, jak může autor dezinformace přemýšlet, a tím poté čelit podlehnutí manipulacím.

Projekt Dezinformátoři a fact-checkeři

Produktem projektové výuky jsou dvě webové stránky vytvořené přes libovolnou internetovou službu, například Blogspot.com či Blog.cz. Stránky obsahují název daného média, jejich zaměření – například politika či sport a minimálně 5 zpráv. Musí také obsahovat sdělení, že se jedná o web s falešnými informacemi. Cílem projektové výuky je v první fázi seznámit žáky s technikami vytváření dezinformací a zároveň se vcítit do role provozovatele dezinformačních novin či webů, aby pochopili, jak vytváření dezinformací funguje. V druhé fázi projektu se žáci naopak stanou těmi, kdo dezinformace vyvracejí, což jim poskytne dovednosti a schopnosti ověřování informací. Organizace řízení učební činnosti je skupinová – žáci pracují ve skupině po čtyřech či pěti. Co se týče organizace prostorové, vyučování probíhá ve školní třídě a ve virtuálním prostředí.

Projekt počítá se zapojením vzdělávacích oborů Český jazyk a literatura, hlavně tedy jeho složky Komunikační a slohová výchova. Dále rozvíjí schopnosti a dovednosti z Informační a komunikační výchovy, přičemž jsou očekávány tyto výstupy:

1. ICT-5-3-01 pracuje s textem a obrázkem v textovém a grafickém editoru.
2. ICT-9-1-01 ověřuje věrohodnost informací a informačních zdrojů, posuzuje jejich závažnost a vzájemnou návaznost.
3. ovládá práci s textovými a grafickými editory i tabulkovými editory a využívá vhodných aplikací.
4. ICT-9-2-02 uplatňuje základní estetická a typografická pravidla pro práci s textem a obrazem.
5. ICT-9-2-05 zpracuje a prezentuje na uživatelské úrovni informace v textové, grafické a multimediální formě.
6. ČJL-9-1-09 uspořádá informace v textu s ohledem na jeho účel, vytvoří koherentní text s dodržováním pravidel mezivětného navazování.
7. ČJL-9-1-10 využívá poznatků o jazyce a stylu ke gramaticky i věcně správnému písemnému projevu a k tvořivé práci s textem nebo i k vlastnímu tvořivému psaní na základě svých dispozic a osobních zájmů.
8. ČJL-9-1-03 rozpoznává manipulativní komunikaci v masmédiích a zaujímá k ní kritický postoj. (RVP ZV 2017)

Vzdělávací cíle:

- Žák analyzuje základní techniky, které používají dezinformátoři při vytváření hoaxů.
- Žák vytvoří ve skupině vlastní webové stránky, které budou obsahovat falešné zprávy – tzv. hoaxy.
- Žák provede rozbor hoaxů, ověří informace v nich obsažené a vyvrátí je.
- Žák oceňuje přínos fact-checkerských webů v boji proti dezinformacím.

Průběh projektového vyučování

V první fázi se žáci zaměří na vytvoření vlastních dezinformačních stránek. Základním předpokladem je, aby měli již základní znalosti o hoaxech a fake news – před realizováním projektu tedy učitel může využít některý z předešlých návrhů realizace výuky a pracovních listů. Je nutné, aby žáci měli v hodině přístup k počítačům, protože po představení cíle a produktu projektu dostanou za úkol si zahrát dezinformační hru od iRozhlasu – tato hra by měla posloužit jako inspirace k vytváření vlastních článků (podrobněji v kapitole 7.5.2). Poté jsou rozděleni do skupin po čtyřech až pěti. Žákům jsou představeny instrukce k vytvoření produktu v 1. fázi projektu:

1. Vymyslete ve skupině název blogu a na co bude zaměřen. Například na historii, sport, vědu či politiku.
2. Na blogu vytvořte celkem pět článků – Čtyři z nich budou nepravdivé a jeden bude pravdivý. Snažte se, aby u všech článků nebylo na první pohled vidět, že se jedná o jasnou lež. V případě pravdivého článku můžete uvést nějakou ne lehce uvěřitelnou kuriozitu. Každý článek musí obsahovat minimálně 100 slov.
3. Blog musí obsahovat informaci, že se jedná o smyšlené zprávy, a žáci musí také nastavit, aby byl neveřejný. Nechceme podporovat šíření hoaxů.

Ve druhé fázi se již předpokládá, že žáci mají hotové své webové stránky. Učitel zkontroluje, zda tomu tak opravdu je, a zadá žákům další úkol – tentokrát budou v roli fact-checkerů ověřovat články, které napsaly ostatní skupiny – například první skupina bude opravovat druhou skupinu, druhá skupina třetí atd. Pro tento účel si na svém vlastním blogu vytvoří záložku *fact-checking*. Učitel doporučí žákům jako zdroj inspirace například server *manipulatori.cz*, který se fact-checkingem zabývá, jako zdroj inspirace.

Reflexe může probíhat formou diskuze s následujícími otázkami: *Co bylo pro vás těžší, vymyslet dezinformaci, nebo ji ověřovat? Jak jste postupovali při tvorbě falešných zpráv? Inspirovali jste se z jiných zdrojů? Lišila se ta jedna pravdivá zpráva od těch nepravdivých? Jakými znaky? Jak jste si projekt užili? Odesli jste si z něj něco užitečného?*

Každá skupina může navrhnout nejzdařilejší článek, který se poté nahlas přečte před třídou. Žáci, kteří předem nevědí, zdali je článek pravdivý či nikoliv, jmenují znaky, proč by se mohlo jednat (ne)pravdivou zprávu.

7.5.2 Další inspirace do výuky

Na internetu také existují různé webové stránky a zdroje, které se mediální výchovou a hoaxy ve výuce zabývají. Níže jich pár pro inspiraci uvádíme.

Svět médií

Svět médií je otevřená učebnice mediální výchovy vytvořená Michalem Kaderkou, učitelem pražského Gymnázia Na Zatlance. K březnu roku 2020 zde bylo k dispozici celkem sedmnáct témat, včetně témat *Svět fake news, hoaxů a manipulací, Fact-checking a Fakta, osobní sdělení a názory*. Učebnice byla vytvořena pro stejnojmenný volitelný seminář,

kterého se účastní studenti 3. a 4. ročníků střední školy, přesto se však dají najít aktivity využitelné pro žáky základní školy.

Kovyho mediální ring

Pětidílný pořad Kovyho mediální ring vznikl ve spolupráci youtubera Kovyho a vzdělávacího projektu Jeden svět na školách. Kromě seriálu, jehož jednotlivé díly jsou dlouhé maximálně 7 minut, obsahuje web i výukové materiály. Jednotlivé epizody jsou vždy věnovány jedné z pěti klíčových otázek (viz kapitola 4.4.4).

Hra na dezinformace

V roce 2018 vytvořil server iRozhlas.cz zpravodajskou hru, ve které si může uživatel zkusit, jaké to je stát se dezinformátorem a proměnit se z „naštvaného občana“ na šéfredaktora dezinformačního webu. Hra je obdobou anglické verze Get Bad News. A je k dispozici na stránce www.irozhlas.cz/zpravy-domov/hra-dezinformace-fake-news-falesne-zpravy_1808310740_zlo.

Návod, jak si v prohlížeči Google Chrome vytvořit falešnou stránku

V rámci evokace může učitel žákům ukázat pomocí projektoru stránku s falešnou zprávou. Návod, jak vytvořit falešnou stránku, sestavil Tomáš Musiol (2019) a je k dispozici na webu Nase-trida.cz

1. Najděte si na webovém prohlížeči Google Chrome jakoukoliv webovou stránku – pro náš účel poslouží nejlépe jakýkoliv zpravodajský server – například Novinky.cz, iDnes.cz či Aktuálně.cz.
2. Klikněte libovolně na stránce pravým tlačítkem myši, dále klikněte na *prozkoumat*.
3. Klepněte na záložku *console*.
4. Vložte příkaz *document.designMode = „on“* a potvrďte tlačítkem enter. Prohlížeč se přepne do editovacího módu a cokoliv na stránce může být nahrazeno či vymazáno. Tento mód nezmění nic na originálním serveru a změny na prohlížeči trvají jen do první aktualizace stránky. Stránka se nedá ani uložit, jen se dá vyfotit například pomocí funkce *printscreen*.

Učitel může žákům ukázat upravenou stránku, kterou si nachystá například těsně před vyučováním. Může si také připravit dopředu text a stránku upravit rovnou v hodině, s funkcí Ctrl + C a Ctrl + V zabere její příprava méně než minutu. V hodině si tak tuto stránku vytvoří

a až poté zapne projektor. Je však nutné myslet na to, že při obnovení stránky (tj. i při přesměrování na jinou stránku) se stránka automaticky obnoví na původní zprávu. Druhou variantou je ukázat obrázek, na kterém je screenshot dané zprávy.

Get Bad News

Česká hra na dezinformace od iRozhlasu je inspirovaná právě touto webovou hrou. Obě hry fungují na stejném principu, rozdílem je grafické zpracování a také fakt, že je tato hra v angličtině. Může tedy sloužit v rámci mezipředmětových vztahů. Hra je umístěna na adrese www.getbadnews.com.

Fake it to make it

Anglická browserová hra Fake it to make it funguje na podobném principu jako česká hra na dezinformace od iRozhlasu či Get Bad News, je však propracovanější. Na začátku hry si uživatel zadá, jaký finanční cíl chcete splnit – nejvyšší cíl je si vydělat na ojeté auto, které stojí 1 000 dolarů. Systém poté uživateli zadává různé úkoly, které musí splnit, a tím také získávat fanoušky své stránky a vydělávat co nejvíce peněz. Hra nabízí mnohem více možností a variant než hry předchozí. Nejde jen o to sdílet falešné články, ale také přemýšlet, jaké články volit (například šířící strach či naopak radost) a do jakých skupin tyto články šířit, aby byl dosah, a tím i profit, co největší. Fake it to make it je k dispozici na adrese www.fakeittomakeitgame.com.

8 Závěr

Diplomová práce se skládá ze dvou částí – části teoretické a praktické. V první části jsme si dali za cíl vytvořit teoretický přehled týkající se hoaxů a nepravdivých informací celkově. Z první kapitoly, zabývající se informacemi, jsme vyvodili závěr, že se v poslední době masivně zvyšuje počet informací, které člověk musí vstřebávat. Tento fenomén, nazývaný také jako informační exploze, s sebou nese mimo jiné i negativní důsledek v podobě informačního přetížení. Informační přetížení může ovlivňovat, jak vyhodnocujeme informace a jaké informace poté sdílíme, což může mít za následek nárůst počtu sdílení nepravdivých informací.

V dalších kapitolách jsme se postupně zabývali rozlišením pravdy od nepravdy, druhy a typy falešných informací a hoaxy samotnými. Nastínili jsme také problematiku boje proti hoaxům, a to jak na lokální, tak i celoevropské úrovni.

Poslední kapitola s názvem Hoaxy ve vzdělávání přinesla informaci, že v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní školy není explicitně vyjádřen boj proti dezinformacím a implicitně většinou pouze v rámci Informačních a komunikačních technologií či průřezového tématu Mediální výchovy. Poté jsme na základě četných průzkumů poukázali na fakt, že mediální gramotnost a rozlišení nepravdivých zpráv dělá problém většině populace, a to napříč věkem, a dokonce i národnostmi. Jako přinejmenším zajímavý hodnotíme výzkum, který srovnával žáky amerických škol a finských, kdy finští prokazovali mnohem lepší výsledky než ti američtí. Výzkumníci přišli s hypotézou, že za tímto rozdílem stojí odlišné pojetí finského systému, které klade mnohem větší důraz na kritické myšlení.

Myšlenka propojení kritického myšlení v boji proti dezinformacím nás zaujala natolik, že jsme se rozhodli zakomponovat vytvořené pracovní listy (které by již samy o sobě měly zlepšovat schopnost kritického myšlení) do třífázového modelu učení, které je založeno na konstruktivistickém přístupu k učení a které v českém prostředí nejvíce rozšířil program Čtením a psaním ke kritickému myšlení.

Nakonec jsme vytvořili celkem sedm pracovních listů ze čtyř různých oblastí – rozlišení faktu a názoru, fact-checking, zdroje na sociálních sítích a komplexní analýza dezinformačního textu. Ke každé oblasti jsme vytvořili návrhy hodin, přičemž jsme pracovní listy vždy zařadili v rámci fáze uvědomění. Na závěr jsme uveřejnili i možné zdroje inspirace do výuky zveřejněné na internetu.

Jak již bylo napsáno v úvodu, tato diplomová práce by měla sloužit primárně učitelům, kteří v ní mohou najít nejen základní informace o hoaxech a falešných zprávách celkově, ale především zdroj inspirace do výuky. Po jejím zveřejněním také plánujeme pracovní listy volně poskytnout všem učitelům, aby diplomová práce opravdu dosáhla významu, kvůli kterému byla napsána.

Seznam použitých zdrojů

1. *5 klíčových otázek* [online]. Jeden svět na školách, 2018 [cit. 2020-02-21]. Dostupné z: https://www.jsns.cz/nove/projekty/medialni-vzdelavani/vyzkumy/clk_5_otazek_srpen_2018_02.pdf.
2. *AZ247: Nikdo nám nediktuje, o čem smíme lhát* [online]. 2019 [cit. 2019-09-08]. Dostupné z: <https://az247.cz/REIFOVÁ>, Irena. Slovník mediální komunikace. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-926-7.
3. BAWDEN, David a Lyn ROBINSON. *Úvod do informační vědy*. Přeložil Michal LORENZ, přeložil Karel MIKULÁŠEK, přeložil Dana VÉVODOVÁ. Doubravník: Flow, 2017. ISBN 978-80-88123-10-1.
4. BITTMAN, Ladislav. *The KGB and Soviet disinformation: an insider's view*. Washington: Pergamon-Brassey's, c1985. ISBN 978-0-08-031572-0.
5. BUCKLAND, Michael. *Information As a Thing* [online]. Berkeley, 1991 [cit. 2019-08-28]. Dostupné z: <http://people.ischool.berkeley.edu/~buckland/thing.html>.
6. BURÝŠEK, Jiří a Zuzana ČERNÁ. *Předvolební noviny jdou proti EU. Jsou ale plné nepravd a manipulací*. Seznam zprávy [online]. 2019 [cit. 2020-02-15]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/predvolebni-noviny-spd-jdou-proti-eu-jsou-ale-plne-nepravd-a-manipulaci-72560>.
7. Cambridge English Dictionary. *Hoax* [online]. Cambridge, 2018 [cit. 2018-08-05]. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hoax>.
8. Cambridge English Dictionary. *Fake news* [online]. Cambridge, 2018 [cit. 2018-08-05]. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fake-news>.
9. Čeho se nebát – HOAX, fámy atd. *E-bezpečí* [online]. 2008 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/temata/hoax-spam/30-56>.
10. CEMPER, Jan. *HOAX: Není možné, aby v bytech 3+1 žili jen dva lidé... SPD se opět snaží poškodit Piráty*. Manipulátoři [online]. [cit. 2019-12-15]. Dostupné z: <https://manipulatori.cz/hoax-neni-mozne-aby-v-bytech-31-zili-jen-dva-lide-spd-se-opet-snazi-poskodit-piraty/>.
11. CEMPER, Jan. *HOAX: Hoax: injekční stříkačka infikovaná hiv v pistoli v čerpacích stanicích*. Manipulátoři [online]. 2018 [cit. 2019-12-15]. Dostupné z: <https://manipulatori.cz/hoax-injekcni-strikacka-infikovana-hiv-v-pistoli-na-cerpacich-stanicich/>.

12. *Čeho se nebát – HOAX, fámy atd.* E-bezpečí [online]. 2008 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/temata/hoax-spam/30-56>.
13. *Definice dezinformací a propagandy.* Ministerstvo vnitra České republiky. [online]. 2019 [cit. 2019-10-15]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/cthh/clanek/definice-dezinformaci-a-propagandy.aspx>.
14. EPPLER, Martin a Doerte WITTIG. *Conceptualizing Information Quality: A Review of Information Quality Frameworks from the Last Ten Years* [online]. 2000 [cit. 2019-11-15]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/220918665_Conceptualizing_Information_Quality_A_Review_of_Information_Quality_Frameworks_from_the_Last_Ten_Years/stats.
15. *Etymology Corner – Collins Word of the Year 2017.* Collin's Dictionary [online]. 2017 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://www.collinsdictionary.com/word-lovers-blog/new/etymology-corner-collins-word-of-the-year-2017,400,HCB.html>.
16. *Evaluating Information: The Cornerstone of Civic Online Reasoning* [online]. Stanford History Education Group. 2016 [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://stacks.stanford.edu/file/druid:fv751yt5934/SHEG%20Evaluating%20Information%20Online.pdf>.
17. *Evaluating Resources: 5 W's* [online]. LibGuides at Institute of Education, 2020 [cit. 2020-02-21]. Dostupné z: <https://libguides.ioe.ac.uk/c.php?g=482488&p=4633367>.
18. *Evropa, která chrání: EU posiluje opatření proti dezinformacím.* Evropská komise [online]. 2018 [cit. 2019-12-16]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/czech-republic/news/181205_akcni_plan_proti_dezinformacim_cs.
19. *Evropa, která chrání: Unie vydává před zasedáním Evropské rady zprávu o pokroku v boji proti dezinformacím.* Evropská komise [online]. 2019 [cit. 2019-12-16]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/cs/IP_19_2914.
20. GRECMANOVÁ, Helena a Eva URBANOVSKÁ. *Aktivizační metody ve výuce, prostředek ŠVP.* Olomouc: Hanex, 2007. ISBN 80-85683-73-8.
21. GRECMANOVÁ, H.; NOVOTNÝ, P.; URBANOVSKÁ, E. *Podporujeme aktivní myšlení a samostatné učení žáků. I..* vydání. Olomouc : Hanex, 2000. 159 s. ISBN 80-8578-32-82.

22. GREGOR, Miloš a Petra VEJVODOVÁ. *Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!!: průvodce postpravdivým světem*. Vyd. 3. Brno: CPress, 2018. ISBN 978-80-264-1805-4.
23. GROSS, Bertram Myron. *Organizations and their managing*. New York: Free Press, [1968].
24. HALLY, T. *Critical Thinking and Creative Thinking*. Mensa International Journal, prosinec 2011, číslo 555, přeložil Petr Psutka. Myšlení kritické a kreativní. Dostupné z: http://casopis.mensa.cz/veda/mysleni_kriticke_a_kreativni.html.
25. *Hoax 419: Pyramidová hra*. Hoax.cz [online]. 2019 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://www.hoax.cz/scam419/>.
26. HOLLAND, Tom. *A 2,500th Birthday for the Father of History—and Fake News* [online]. 2017 [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://www.wsj.com/articles/a-2-500th-birthday-for-the-father-of-history-and-fake-news-1490884822>.
27. HORN, Shane a Koen VEERMANS. *Critical thinking efficacy and transfer skills defend against 'fake news' at an international school in Finland*. In: Journal of Research in International Education [online]. 2018, 18(1), s. 23-41 [cit. 2020-03-21]. DOI: 10.1177/1475240919830003. ISSN 1475-2409. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1475240919830003>.
28. CHARLTON, Emma. *How Finland is fighting fake news - in the classroom*. World Economic Forum [online]. 2019 [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: <https://www.weforum.org/agenda/2019/05/how-finland-is-fighting-fake-news-in-the-classroom/>.
29. *Infikované jehly na sedadlech*. Hoax.cz [online]. 2019 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://www.hoax.cz/hoax/infikovane-jehly-na-sedadlech/>.
30. *Internet Live Stats* [online]. [cit. 2019-08-28]. Dostupné z: <https://www.internetlivestats.com/total-number-of-websites>.
31. JAKOBSON, Roman a Miroslav ČERVENKA. *Poetická funkce*. Jinočany: H & H, 1995. Artes et litterae. ISBN 80-85787-83-0.
32. JAKŠIČOVÁ, Marie. *Novinářka pronikla mezi ruské trolly: „Souboj s nimi už není možné vyhrát,“ tvrdí*. Irozhlas [online]. 2019 [cit. 2019-09-10]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/ljudmila-savcukova-trolli-farma-troll-novinarka-v-utajeni-rusko-petrohrad_1908061829_mpr.

33. JANEČEK, Petr. Editorial. In: *STUDIA ETHNOLOGICA PRAGENSIA* [online]. 2018 [cit. 2019-09-19]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/104509/Petr_Janecek_7-12.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
34. JONÁK, Zdeněk. *Informační společnost*. KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003-[cit. 2019-08-28]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000468&local_base=KTD
35. JONES-JANG, S. Mo, Tara MORTENSEN a Jingjing LIU. *Does Media Literacy Help Identification of Fake News? Information Literacy Helps, but Other Literacies Don't*. American Behavioral Scientist. 2019. DOI: 10.1177/0002764219869406. ISSN 0002-7642. Dostupné také z: https://www.researchgate.net/publication/335352499_Does_Media_Literacy_Help_Identification_of_Fake_News_Information_Literacy_Helps_but_Other_Literacies_Don't
36. *Kancelář Poslanecké sněmovny se distancuje od internetového serveru Parlamentní listy. Poslanecká sněmovna České republiky*. [online]. 2012 [cit. 2019-11-16]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/cms.sqw?z=3911>.
37. *Kdo jsme. Čeští elfové* [online]. 2019 [cit. 2019-11-1]. Dostupné z: <https://cesti-elfove.cz/>.
38. KOPECKÝ, Kamil, René SZOTKOWSKI, Jana KASÁČKOVÁ a Martin KOŽÍŠEK. *Starci na netu* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci a Seznam.cz, 2018 [cit. 2019-08-28]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/vyzkumne-zpravy/102-starci-na-netu-2017-2018/file>
39. KOPECKÝ, Kamil. *Jak si ověřit informace na internetu?* [online]. 2018 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/trocha-teorie/jak-si-overit-informace-na-internetu>.
40. KOPECKÝ, Kamil. *Deep fake - stručný úvod do problematiky*. E-Bezpečí. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php?view=article&id=1417>.
41. KUCHARÍKOVÁ, Martina. *Percepce a produkce pravdivých a nepravdivých informací v prostředí internetu jako součást mediální výchovy* [online]. Olomouc, 2019 [cit. 2019-02-15]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/w2923r/>.

42. *Kurz práce s informacemi. Informační etika a hodnocení informací.* [online]. Dostupné z: http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js07/informace/materialy/pages/etika_opora.pdf.
43. LANGROVÁ, Hana. *Kterak česká zdravotní sestra k čínské medicíně přišla. Českolipský deník* [online]. [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://ceskolipsky.denik.cz/z-regionu/kterak-ceska-zdravotni-sestra-k-cinske-medicine-prisla-20140530-u0u3.html>.
44. LESSENSKI, Marin. *Common sense wanted. Resilience to “post-truth” and its predictors in the new Media Literacy Index 2018.* Open Society Institute Sofia [online]. 2018 [cit. 2020-02-17]. Dostupné z: https://osis.bg/wp-content/uploads/2018/04/MediaLiteracyIndex2018_publishENG.pdf.
45. MAREČEK, Jiří. *Nakažené jehly v MHD a kinech: falešný poplach. Olomoucký deník* [online]. [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/nakazena-jehly-mhd-kino-olomouc-hoax-20080415.html.
46. *Mediální výchova na základních a středních školách ve školním roce 2017/2018.* Česká školní inspekce [online]. Praha, 2018 [cit. 2019-11-1]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/getattachment/9556115a-a35b-4ee8-969c-1d87d14c9c55/TZ-Medialni-vychova_2017-2018.pdf;.jpg;.aspx.
47. *Mediální gramotnost je v Česku nízká – pouze čtvrtina dospělé populace v ní dosahuje uspokojivé úrovně.* Steam/Mark [online]. 2018 [cit. 2019-11-1]. Dostupné z: <https://www.stemmark.cz/medialni-gramotnost-je-v-cesku-nizka-pouze-ctvrtina-dospole-populace-v-ni-dosahuje-uspokojive-urovne/>.
48. MIČIENKA, Marek a Jan JIRÁK. *Základy mediální výchovy.* Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-315-4.
49. MUSIOL, Tomáš. *Tvořte falešné screenshoty jako profík.* Naše třída [online]. 2019 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: https://www.nase-trida.cz/tvorte-falesne-screenshoty-webovych-stranek-jako-profik/?fbclid=IwAR2cQq5JqRKYx0Dp_ZvQ-eFzeFzEBurxs-TzUkPzOtX7s4If50gp3KPycOY.
50. MURTHA, Jack. *How fake news sites frequently trick big-time journalists.* Columbia Journalism Review [online]. 2016 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: https://www.cjr.org/analysis/how_fake_news_sites_frequently_trick_big-time_journalists.php.

51. MYERS, Steven a Paul MOZUR. *China Is Waging a Disinformation War Against Hong Kong Protesters*. The New York Times [online]. [cit. 2019-09-10]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2019/08/13/world/asia/hong-kong-protests-china.html>.
52. NAGLER, Christina. *4 Tips for Spotting a Fake News Story*. Harvard Summer School [online]. [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://www.summer.harvard.edu/inside-summer/4-tips-spotting-fake-news-story>.
53. NUTIL, Petr. *Média, lži a příliš rychlý mozek: průvodce postpravdivým světem*. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-271-0716-2.
54. NUTIL, Petr. *Nejstarší český hoax? Manipulátoři* [online]. 2017 [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://manipulatori.cz/nejstarsi-cesky-hoax/>.
55. *Nový světový řád (NWO) útokem na budovy WTC 11. září 2001 zahájil novou epochu. Kdo stál v pozadí této tragédie? Přinášíme film Loose Change, který na tyto znepokojivé otázky odpovídá*. Protiproud [online]. 2013 [cit. 2020-02-15]. Dostupné z: <https://www.protiproud.cz/duchovni-svet/540-novy-svetovy-rad-nwo-utokem-na-budovy-wtc-11-zari-2001-zahajil-novou-epochu.htm>.
56. NUTIL, Petr. *Jak si ověřit informace na internetu*. IDNES.cz, 2016. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/jak-si-overit-informace-na-internetu-prakticky-navod-pro-odhaleni-hoaxu-lzi-a-nesmyslu-grd-/mediahub.aspx?c=A160720_900441_mediahub_imp.
57. *O NÚKIB*. Národní úřad pro kybernetickou bezpečnost. 2019. [cit. 2019-12-16]. Dostupné z: <https://nukib.cz/cs/o-nukib/>.
58. *O nás*. Manipulátoři [online]. 2019 [cit. 2019-12-16]. Dostupné z: <https://manipulatori.cz/>.
59. PACEPA, Ion Mihai a Ronald J. RYCHLAK. *Disinformation: former spy chief reveals secret strategies for undermining freedom, attacking religion, and promoting terrorism*. Washington, D.C.: WND Books, [2013]. ISBN 978-1-936488-60-5.
60. PROCHÁZKOVÁ, Ivana. Metodický portál, Články: „Co je čtenářská gramotnost, proč a jak ji rozvíjet?“ [online]. 2006 [cit. 2020-02-17] Dostupný z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/446/...-ROZVIJET.html>.
61. QUI, Xiaoyan a kol. *Limited individual attention and online virality of low-quality information*. *Nature Human Behaviour* [online]. 2017 [cit. 2019-08-28]. Dostupné z:

- https://www.researchgate.net/publication/318160572_Limited_individual_attention_and_online_virality_of_low-quality_information/citations.
62. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. 2017 [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/41216/>.
63. SKOUPÁ, Adéla. *Čeští „elfové“ potírají dezinformace a propagandu. Jsou mezi nimi lékaři i vojáci. Aktuálně.cz* [online]. [cit. 2019-11-1]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/cesti-elfove-rusti-trollove-dezinformace-propaganda/r~93a60ad0db6b11e89de10cc47ab5f122/>.
64. *Slovník: Pyramidová hra. Mediaguru* [online]. 2019 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://www.mediaguru.cz/slovník-a-mediatypy/slovník/klicova-slova/pyramidova-hra/>.
65. *Slovník současné češtiny. Hoax* [online]. Lingea, 2018 [cit. 2018-08-09]. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/hoax?>.
66. SOUČEK, Martin. *Informační věda*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2009. Dostupné z: <http://www.informacniveda.cz/article.do?articleId=1130>.
67. Speier, C.; Valacich, J.S., a Vessey, I. *The Influence of Task Interruption on Individual Decision Making: An Information Overload Perspective. Decision Sciences*. 1999. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1540-5915.1999.tb01613.x>.
68. ŠTENGLOVÁ, Marie. *Sociální sítě zasáhly proti „králi konspiračních teorií“*. Přidal se Facebook, YouTube i Apple. *Irozhlas* [online]. [cit. 2019-09-10]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/alex-jones-konspiracni-teorie-facebook-youtube-apple-spotify_1808071310_haf.
69. TOFFLER, Alvin. *Šok z budoucnosti*. Přeložil Stanislav MUNDIL. Praha: Práce, 1992. ISBN 80-208-0160-x.
70. *The real story of fake news*. Merriam-Webster Dictionary [online]. Cambridge, 2018 [cit. 2018-08-05]. Dostupné z: <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/the-real-story-of-fake-news>.
71. VANČURA, Tomáš. *Současné pověsti a fámy na Nymbursku* [online]. 2018 [cit. 2019-09-15]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/104502/Tomas_Vancura_164-172.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

72. VORÁČ, Dominik. *Jazyková analýza publicistických textů se zaměřením na titulky* [online]. Olomouc, 2017 [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/06oat3/>.
73. VYBÍRAL, Zbyněk. *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci: průvodce postpravdivým světem*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0869-3.
74. *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2018*. Bezpečnostní informační služba [online]. 2018 [cit. 2020-01-19]. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2018-vz-cz.pdf.pdf>.
75. WAUGH, Rob. *10 tips how to spot fake news*. The Telegraph [online]. 2018 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://www.telegraph.co.uk/technology/information-age/how-to-spot-fake-news/>.
76. WENDLING, Mike. *The (almost) complete history of 'fake news'*. Collin's Dictionary [online]. 2017 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://www.collinsdictionary.com/word-lovers-blog/new/etymology-corner-collins-word-of-the-year-2017,400,HCB.html>.
77. ZANNETTOU, Savvas, Michael SIRIVIANOS, Jeremy BLACKBURN a Nicolas KOURTELLIS. *The Web of False Information: Rumors, Fake News, Hoaxes, Clickbait, and Various Other Shenanigans* [online]. 2018 [cit. 2019-11-15]. Dostupné z: <https://arxiv.org/pdf/1804.03461.pdf>.
78. *Zjištění z mezinárodního šetření PISA 2018*. Česká školní inspekce [online]. 2019 [cit. 2020-02-17]. Dostupné z: <https://www.csicr.cz/Prave-menu/Mezinarodni-setreni/PISA/Narodni-zpravy/Mezinarodni-setreni-PISA-2018-Narodni-zprava>.
79. ZORMANOVÁ, Lucie. *Projektová výuka. Články RVP* [online]. 2019 [cit. 2020-01-19]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/s/14983/PROJEKTOVA-VYUKA.html/>.
80. ZORMANOVÁ, Lucie. *Výukový model v pedagogice: Třífázový model učení. RVP: Metodický portál* [online]. 2012 [cit. 2020-02-26]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/16247/VYUKOVE-METODY-V-PEDAGOGICE-TRIFAZOVY-MODEL-UCENI.html>.

Příloha

Použité zdroje obrázků v příloze:

Pracovní list 5 – jak poznat skutečný profil na sociálních sítích

1. Andrej Babiš. Zdroj: <https://twitter.com/AndrejBabis>.
2. Andrej Babiš. Zdroj: <https://www.facebook.com/AndrejBabis>.
3. Andrej Hrabíš. Zdroj: <https://twitter.com/AndrejHrabis>.
4. Jaroslav Falýnek (satirický profil). Zdroj: <https://twitter.com/JaroslavFalynek>
5. Karel Schwarzenberg (satirický profil). Zdroj: <https://twitter.com/schwarzenbergk>.
6. Jiří Ovčáček. Zdroj: <https://www.facebook.com/jiri.ovcacek1979/>.
7. Karel Schwarzenberg. Zdroj: https://twitter.com/schwarzenberg_k
8. Jiří Ovčáček (satirický profil). Zdroj:
<https://www.facebook.com/jiriovcacekunofficial/>.
9. Velvyslanectví Ruska v České republice. (satirický profil) Zdroj:
<https://twitter.com/RussianEmbCZnot>.

Fakt, nebo názor?

Jak na to?

Fakt:

- Objektivní
- Může být nalezen
- Popisuje realitu
- V neutrálním jazyce
- Může být ověřen

Názor:

- Subjektivní
- Je vytvořen
- Interpretuje realitu
- Zaujatý
- Nemůže být ověřen

Napiš ke každé větě, zda se jedná o fakt (F), či názor (N)

Diamant je nejtvrdší nerost na zemi.

Nejtvrdším politikem byl vždy Mirek Topolánek.

Nejlepší zpěvák na světě je Justin Bieber.

Nejlepším českým hokejistou za rok 2019 byl vyhlášen David Pastrňák.

Vegetariáni jsou zdravější než lidé, co jedí maso.

Institut zdravé výživy potvrdil, že zelenina prospívá zdraví.

Řetězec McDonald's prodává nejvíce hamburgerů na světě.

KFC je podle mě stejně ale lepší.

Studenti to mají ve škole mnohem těžší než jejich učitelé.

Je špatné používat mobily při řízení.

Ve školním řádu je napsáno, že žák má povinnost chodit každý den do školy.

Českým zákonem je dáno, že používání mobilního telefonu při řízení je zakázáno.

Podle Světové zdravotnické organizace jsou lidé, co kouří, vystaveni větším zdravotním rizikům.

Kouření je špatné.

Fakt, nebo názor?

U tučně vyznačených vět rozhodni, zdali se jedná o fakt, či názor. Svoji odpověď zdůvodni.

Kterak česká zdravotní sestra k čínské medicíně přišla

Liberec – K tradiční čínské medicíně ji přivedlo vlastní vážné onemocnění – Lymfská borelióza. Když se uzdravila, začala ji studovat a pracuje jako praktik tradiční čínské medicíny s třicetiletými zkušenostmi zdravotní sestry.

Vystudovala školu pěti dovedností čínské medicíny v Praze. **Student se při studiu seznamuje s pěti pilíři čínské medicíny – akupunktura, fyto terapie, Tui Na, dietetika a Čchi-kung.**

Helena Sedláčková preferuje obě medicíny. Každá z nich prý má něco, co ta druhá ne. **„Západní medicína se stále vyvíjí na základě vědy. Smekám před tím, co lékaři dokáží opravit. Jsou to zázraky. Na druhou stranu pokulhává prevence a jít za příčinou,"** vidí slabiny.

Tradiční čínská medicína (dále TČM) je nejstarší medicínou světa. Začala se vyvíjet před 5 000 lety. TČM často dokáže doplnit to, co západní medicína chybí a naopak. **Tradiční čínská medicína byla úzce spjata s filozofií Taoismu. Ta se zaměřovala na dosažení blahobytu, dlouhověkosti a nesmrtelnosti skrze soulad s přírodou jak v rámci jedince, tak mimo něj.** Taoisté založili svou víru na světě, který viděli kolem sebe. Světě, kde střídající se roční doby daly vzniknout modelu pěti základních elementů – dřeva, ohně, země, kovu a vody udržující růst a vznik vegetace. To také vedlo k duální podstatě všech věcí. Jin-jang, teplo-chlad, vlhko-sucho, nadbytek-nedostatek, vnitřní-vnější.

„Lidem ukazuji, že je důležité, aby obě medicíny šly společně, ne proti sobě. Navíc musí chtít i člověk. **Protože pokud bychom se dostali do stadia, kdy člověk chce spolknout jen nějakou pilulku a nechce spolupracovat, tak máme malou šanci tělo zharmonizovat,**“ vysvětluje **Helena Sedláčková.** Co se týká diagnostiky, Helena Sedláčková pracuje s diagnostikou jazyka. Chce, aby na ni lidé vyplázli jazyk, ona si ho vyfotí a vyhodnotí z něj různé výsledky.

Žijeme ve 21. století plném vymožeností, ale i jedů, elektromagnetického smogu i stresu. Naše buňky jsou zatížené a nemohou přijímat zdravou stravu a tekutiny. Tím, že neumíme správně dýchat, nemají dostatek kyslíku. Helena Sedláčková nabízí i detoxikaci pomocí metody bodydetox a detoxikaci stravou, půsty, endogenní dýchání, odkyselení organismu a ostatní metody, kterými sama prošla.

Zdroj: <https://ceskolipsky.denik.cz/z-regionu/kterak-ceska-zdravotni-sestra-k-cinske-medicine-prisla-20140530-u0u3.html>

Fact-checking ✓

Dělej si značky nad větami:

Tato informace je pravdivá

Tuto informaci je nutno ověřit

Tato informace je určitě nepravdivá

Pět nejmocnějších lidí planety

Kteří lidé jsou těmi nejvlivnějšími a nejmocnějšími na světě? Časopis Forbes nyní přišel s žebříčkem těch, kterým leží svět doslova u nohou. Možná vás nepřekvapí, že většina z nich jsou státníci těch největších zemí...

1. Vladimir Putin

Prezident Ruské federace se dostal do čela v roce 1999, po takzvané Velké říjnové revoluci, kde se osvědčily jeho skvělé taktické dovednosti k poražení ruských bolševiků, což byli představitelé do té doby vládnoucí sovětské moci. Prezidentem byl až do roku 2008, kdy ho vystřídal Ivan IV., známý též jako Ivan Hrozný. V roce

2012 se opět vrátil do úřadu prezidenta, který bude vykonávat do roku 2024.

2. Donald Trump

Amerického prezidenta Donalda Trumpa asi netřeba nějak dlouze představovat, a to hlavně Čechům, kteří si jej díky jeho matce Ivaně Trumpové, rozené Zelníčkové, přivlastnili za svého. Do úřadu nastoupil v roce 2017, jakožto dosud nejbohatší a nejstarší prezident USA. Za své bohatství vděčí jednak podnikatelským úspěchům, například s nemovitostmi, jednak výrazné finanční podpoře svého otce.

3. Angela Merkelová

U kancléřky Spolkové republiky Německo to ze začátku spíše vypadalo na vědeckou než na politickou kariéru. Angela Merkelová má totiž doktorát z fyziky a její vědecké úspěchy, například objevení radioaktivního prvku radium, jsou tak trochu v pozadí vzhledem k její pozdější politické kariéře. V Německu byla často kritizována za postoj vůči uprchlíkům. Její věta „Wir schaffen das“, neboli „My to zvládneme“ se stala ikonickou a vyjadřovala její kladný postoj vůči přijímání migrantů ze severovýchodních zemí, jež globální oteplování spojené se stále se zvedajícími hladinami moří donutilo emigrovat do střední Evropy.

4. Papež František

Být papežem, to v dnešním světě, kde je téměř 90 % celé populace křesťanská, znamená mít obrovský vliv. František, vlastním jménem Jorge Mario Bergoglio, je papežem od roku 2013 a zajímavostí je, že se jedná o prvního papeže pocházejícího z amerického kontinentu.

5. Si Ťin-pching

Čína je světová velmoc, to bezpochyby. Se svými 1,4 miliardami obyvatel se jedná o nejlidnatější stát na planetě a její nadvládu ještě umocňuje to, že jako první země na světě má úspěšný kolonizační na Měsíci, takže část svých obyvatel přesouvá právě tam. A když jste této země prezident, je jasné, že musíte patřit mezi ty nejvlivnější na světě.

Fact-checking ✓

Historie komunikace

Dělej si značky nad větami:

Tato informace je pravdivá

Tuto informaci je nutno ověřit

Tato informace je určitě nepravdivá

Dnes je to jednoduché. Pokud chceme někoho kontaktovat, jednoduše vezmeme telefon do ruky a voláme, popřípadě napíšeme esemesku. Jak to ale dělali lidé dříve, předtím, než existovaly telefony? A kdy jsme vlastně byli schopni mluvit, a tím pádem i komunikovat?

Řeč, která je charakteristická jen pro člověka, mu umožnila evoluční výhodu oproti ostatním živočišným druhům na planetě. Díky řeči a lepší komunikaci tak mohli pravěcí lidé vzdorovat pravěkým predátorům – dinosaurům především. Předpokládá se, že právě i díky perfektně organizovanému lovu dinosaurů člověkem došlo k jejich vyhynutí. A tím nejnebezpečnějším

predátorem se stal po jejich vyhynutí právě člověk.

Další vývoj řeči pak způsobil nebývalý rozkvět lidské civilizace. Asi si nedokážeme představit, že by bez jediné hlásky mohli Řekové postavit slovutné Koloseum či Babylónskou věž.

Zlom nastal s prvním zaznamenáváním řeči do psané podoby. Jedním z nejstarších písem bylo písmo klínové starověkých Chetitů. Zde musíme zmínit i českou stopu, protože roku 1917 se Bedřichu Hroznému povedlo toto písmo dešifrovat. Na svou dobu to byl objev obrovských rozměrů,

za který si Bedřich Hrozný vysloužil Nobelovu cenu.

S písmem přišly i různé druhy jeho zapisování – na hliněné destičky přes papyrus a pergamen až po obyčejný papír. Zlom v zapisování přišel v patnáctém století před naším letopočtem, kdy Johannes Gutenberg vynalezl knihtisk.

Další mezník v komunikaci přichází v 19. století, kdy je vynalezen telefon. Za vynálezce telefonu se obecně považuje Alexander Graham Bell, podle novějších důkazů jej však předběhl Ital Antonio Meucci, a to o celých 27 let!

Ve století dvacátém, přesněji v roce 1969, se povedlo propojit univerzitní počítače v různých částech USA. Tato síť se nazývala ARPANET a můžeme ji považovat za předchůdce internetu.

Díky obrovskému pokroku v rámci komunikace dnes můžeme prakticky číst zprávy kdykoliv, kdekoliv a také od kohokoliv na světě – stačí nám k tomu náš chytrý telefon nebo počítač. To však s sebou nese i rizika, protože množství zpráv, které nejsou pravdivé, roste. Proto čtenářům radíme; ověřujte si každou informaci, která se vám jenom trochu nezdá. Koneckonců i Tomáš Garrigue Masaryk jednou v Českém rozhlasu prohlásil, aby lidé nevěřili všemu, co vidí na internetu.

Jak poznat skutečný profil na sociálních sítích

Kdykoliv čteme nějakou novou zprávu, měli bychom znát její zdroj. Tento zdroj můžeme vždy prověřit pomocí webového vyhledávače. Problém však nastává na sociálních sítích, kde si každý může založit profil pod jakýmkoliv jménem. Zde nám pomůžou 4 základní kroky, díky kterým se nikdy nenapálíme od různých vtipálků a dezinformátorů.

1. Ověřený uživatel

Na sociálních sítích Facebook, Twitter či Instagram si může uživatel zažádat o autorizaci svého profilu. Pokud je autorizace úspěšná, zobrazí se mu vedle jeho jména modrý štítek označující ověřený profil – tedy takový profil, který je skutečně dané osoby.

Na sociální síti Twitter se však stává, že si politici o autorizování profilu nezažádají, a my se tedy musíme zaměřit na jiné znaky, jak rozlišit pravý profil od toho nepravého. Falešné profily většinou samy v popisu uvádějí, že jsou falešné. Pokud ne, může je prozradit jejich skutečné twitterové jméno (začínající symbolem @). Většinou, ale ne pokaždé, mají i menší počet followerů.

2. Oficiální jméno

Oficiální profil Andreje Babiše na Twitteru, bohužel bez modrého štítku. Pravost profilu může naznačit jeho pravé twitterové jméno @AndrejBabis či počet followerů.

3. Popisek u profilu

Satirický profil Andreje Babiše. Prozrazuje jej jeho pravé twitterové jméno @AndrejHrabis a je zde explicitně popsáno, že se jedná o tzv. „fake“, neboli falešný profil. Navíc nemá ani příliš mnoho followerů.

Důležité je se také podívat, co vlastně daný příspěvek vypovídá. Pokud se jedná o senzaci či odvážný (například vulgární) příspěvek, musíme kontrolovat o to více!

4. Relevance příspěvku

Satirický profil Jaroslava Faltýnka. Kromě špatného oficiálního jména můžete také vidět, že toto by asi nikdy oficiální představitel českých státních orgánů nikdy nenapsal.

Cvičení

Na obrázcích vidíte 5 příspěvků ze sociálních sítí, a to z různých profilů. Některé jsou falešné, některé jsou oficiální.

1) Nejdříve odhadněte, který profil může být pravý a který falešný. Všimněte si všech aspektů – sdělení, počet komentářů, sdílení atd. Do políček vedle napište F, pokud je podle vás falešný, a P, pokud je pravdivý.

2) Jak byste postupovali, abyste zjistili, který profil je pravý? Popište postup v krocích.

3) Zkuste vyhledat na sociálních sítích Facebook a Twitter všechny příspěvky a zjistěte, které jsou skutečně pravé. Využili jste kroky, které jste použili v otázce číslo dvě?

Karel Schwarzenberg
@schwarzenbergk

Volal mi ruský ministr zahraničí. Ať nepočítáme s tím, že se Řeporyjská filharmonie někdy podívá do Ruska.

6:36 odp. · 28. 11. 2019 · [Twitter for Android](#)

76 Retweety 1,8 tis. Lajků

Jiří Ovčáček
6. leden v 16:07 ·

Při různých příležitostech jsem nazval dnešní dobu dobou války, rozkouskované třetí světové války.

papež František

   54

146 komentářů 2 sdílení

Karel Schwarzenberg
@schwarzenberg_k

Náš prezident reagoval daleko razantněji, než například čínský velvyslanec a přímo zaútočil na šéfy tajných služeb, které upozornily na hrozící nebezpečí od čínských firem. Hlava státu se zastává cizí velmoci proti vlastním tajným službám. Jsme opravdu prapodivná země.

11:24 dop. · 11. 1. 2019 · [Twitter for iPad](#)

177 Retweety 2 tis. Lajků

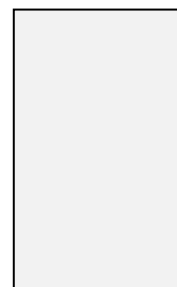
Jiří Ovčáček
20. leden v 13:25 ·

Takže... ta cesta na Tchaj-Wan teda padá?

   1,4 tis.

82 komentářů 18 sdílení

Typické znaky dezinformací

Sdílejte, než to smažou! Doručená pošta x

Františka Vomáčková

ne 15. 3. 11:09 (před 2 dny)

Tak to tu tedy ještě opravdu nebylo. Před nedávnem jsem s překvapením sledovala, jak si jeden velice opálený mladík vzal z regálu u LIDLA do vozíku asi 30 lahví piva. Místo pokladny zamířil k vracečce, která je přímo v prodejně. Tam zdátně vyndával plné pивní lahve z košíku, a dával je do vracečky. Ta mu lahve přijala, a vyplivla lístek s 90,- Kč. Mladík nelenil, otočil se a udělal toto ještě 2x. S údivem jsem sledovala, jak počítá, že dostane za vrácené lahve s pivem asi 270,- Kč. Zamířil k pokladně, a nechal si peníze vyplatit. Pokladní si lístky z vracečky vzala, peníze dala cikánskému spoluobčanovi, a všichni byli spokojení. Pak že se ekonomika nebude točit. A my pitomci chodíme do práce

Úkol: Vyhledejte v textu typické znaky pro dezinformační zprávy. Můžete si pomoci koncepcí pěti klíčových otázek.

Kdo?

Co?

Jak?

Komu?

Proč?

Typické znaky:

Nad Evropou se valí radioaktivní mrak pocházející zřejmě z podivné exploze ve francouzské jaderné elektrárně. Vlády mlčí, Francie se snaží bagatelizovat celý incident slovy o neškodnosti radionuklidů a my doporučujeme nakoupit okamžitě jódové tablety a dozimetry.

Úno 22, 2017

Zasažené oblasti radiačního mraku odpovídají atmosférickému proudění vzduchu ze západu na východ severovýchod a také jihozápad, což potvrzuje kopírování proudění vzduchu v Evropě ovlivněné Golský m proudem. Exploze ve francouzské jaderné elektrárně potvrzuje, že Francie je ve stavu, kdy není schopná ochránit ani vlastní jaderné objekty a mezinárodní společenství složené nejen ze zemí EU, ale i Ruska a USA by měly ustanovit vyšetřovací tým a měl by být vytvořen tlak na francouzskou vládu, aby přiznala rozsah poškození a způsob, jakým teroristé vnikli do komplexu. Podle indicií se však má za to, že útok (pokud opravdu proběhl) mohli provést jen zaměstnanci elektrárny. Mnozí z nich jsou muslimové. -VK-

Úkol: Vyhledejte v textu typické znaky pro dezinformační zprávy. Můžete si pomoci koncepcí pěti klíčových otázek.

Kdo?

Co?

Jak?

Komu?

Proč?

Typické znaky:

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Dominik Voráč
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Michal Kříž, Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název práce:	Hoaxy v perspektivě výuky
Název v angličtině:	Hoaxes in the perspective of Education
Anotace práce:	Diplomová práce <i>Hoaxy v perspektivě výuky</i> se zabývá dezinformacemi, jejich dopadem na společnost a možným bojem proti nim spočívajícím v edukaci žáků. Součástí práce je základní teoretické vymezení, analýza Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a přehled výzkumů zaměřených na mediální gramotnost. Praktická část obsahuje pracovní listy a návrhy hodin, ve kterých se tyto listy dají uplatnit.
Klíčová slova:	informace, dezinformace, misinformation, hoax, fake news, mediální výchova, kritické myšlení, E-U-R, pracovní listy

Anotace v angličtině:	The master's thesis Hoaxes in the Perspective of Education deals with disinformation, its impact on society and the possible fight against them by means of education. The thesis includes theoretical base, analysis of the Framework Educational Program for elementary schools and overview of research focused on media literacy. The practical part contains worksheets and suggestions of lessons in which these worksheets are applied.
Klíčová slova v angličtině:	information, disinformation, misinformation, hoax, fake news, media literacy, critical thinking, E-U-R, worksheets
Přílohy vázané v práci:	Pracovní listy
Rozsah práce:	90 stran
Jazyk práce:	Čeština